

Vergaderjaar 1990-1991

21 973

Toegankelijkheid en behoud van het museale erfgoed

Nr. 2 HERDRUK

NOTA

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Inleiding	2
Hoofdstuk 2	Uitgangspunten van het beleid	5
Hoofdstuk 3	De verantwoordelijkheid van de Minister van Cultuur	9
Hoofdstuk 4	Collectiebeleid	14
Hoofdstuk 5	De op het publiek gerichte functie van de musea	24
Hoofdstuk 6	Internationaal beleid	29
Hoofdstuk 7	Samenvatting en concretisering	31
Bijlage 1	Groei van het aantal musea en museumbezoeken sinds 1950 (uit H. Ganzeboom/F. Haanstra «Museum en Publiek», Rijswijk 1989)	35
Bijlage 2	Selectiecriteria Collecties (versie oktober 1990)	36
Bijlage 3	Advies van de Rijkscommissie voor de Musea «Collectiebeleid; in bruikleengeving en vervreemding», 21 november 1989	39

1. INLEIDING

ALGEMEEN

De musea in ons land staan volop in de belangstelling. Dat is geen toeval.

Musea en museale collecties staan voor het duurzame en de continuïteit in onze samenleving en vormen het noodzakelijk tegenwicht tegen de veranderingen die zich steeds sneller om ons heen voltrekken.

De museale sector maakt een onstuimige groei door. Grote tentoonstellingen trekken een veelkoppig publiek, en ons land heeft een zeer hoge museumdichtheid. Tegen die achtergrond richt mijn zorg zich vooral op de kwaliteit van het museale bestel; op de kwaliteit van de museale collecties en de kwaliteit van de functie die musea voor het publiek vervullen.

Omdat ik in mijn museumbeleid nieuwe wegen wil bewandelen, heb ik gemeend er goed aan te doen mijn voornemens in een nota te presenteren. Ik licht dat hieronder toe.

In de eerste plaats doen zich enkele ontwikkelingen voor die om een nadere invulling of aanpassing van het museumbeleid vragen.

Zowel binnen de museale wereld als daarbuiten wordt inmiddels onderkend dat de groei van collecties de kwaliteit van die collecties en de kwaliteit van de museale taakuitoefening nadelig kan beïnvloeden. Vrij algemeen leeft het besef dat wij keuzen moeten maken tussen wat wij wensen te behouden en wat niet. Dat vraagt om een afgewogen collectiebeleid waarin selectie een belangrijk instrument vormt.

Mijn visie op een dergelijk algemeen collectiebeleid is een belangrijk thema in deze nota (hoofdstuk 2 en 4). Ook de ontwikkeling van de publieksfunctie heeft in deze nota mijn aandacht (hoofdstuk 5).

Daarnaast en in samenhang daarmee wil ik in deze nota een verantwoording geven voor de intensivering van het beleid t.a.v. het materiële collectiebehoud. Daarmee doel ik op de activiteiten in het kader van het Deltaplan voor het Cultuurbehoud. Ik wil in deze nota ingaan op het waarom van deze beleidsintensivering en er verder richting aan geven (hoofdstuk 4).

Een derde reden om nu een nota museaal beleidskader te presenteren is dat ik mijn beleid niet primair wil richten op het optimaal «beheren» van de rijksmusea, maar mijn beleidsafwegingen meer wil maken met het totale museale bestel als referentiekader. Ik sluit daarmee aan bij de opvatting dat de rijksoverheid zich dient bezig te houden met de hoofdlijnen van beleid en de uitvoering daarvan dient over te laten aan zelfstandige instellingen.¹ Ik heb het onderzoek naar de mogelijkheid van verzelfstandiging van de rijksmusea voortgezet. Die verzelfstandiging van de rijksmusea gaat hand in hand met een meer expliciete visie op de gewenste ontwikkeling van het museale bestel als geheel. Immers, het beheer van de rijkscollecties dient op een evenwichtige wijze ingepast te worden in een algemene, inhoudelijke visie op basis waarvan afwegingen moeten worden gemaakt voor de inzet van middelen.

Het voornemen de rijksmusea te verzelfstandigen noodzaakt mij aan te geven hoe ik de verantwoordelijkheden van de Minister van Cultuur zie en hoe ik in het vervolg aan mijn relatie met (verzelfstandigde) rijksmusea inhoud wil geven. De vorm waarin verzelfstandiging kan plaatsvinden vormt geen onderwerp van deze nota. Daarover zal ik de Kamer apart informeren. Wel is de verzelfstandiging bepalend geweest voor het kader waarbinnen een museumbeleid naar mijn mening vorm moet krijgen.

¹ Zie in dit verband de brief van de Minister van Financiën d.d. 2 juli 1990 over verzelfstandiging en privatisering, Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990, 21 632, nr. 1.

DE REIKWIJDTE VAN DE NOTA

Anders dan in de Nota Museumbeleid van 1985² is nu niet de vraag aan de orde welke instellingen tot de rijksverantwoordelijkheid zouden moeten behoren en welke tot de verantwoordelijkheid van lagere overheden. Voor de zorg die gemeenten en provincies vanuit hun verantwoordelijkheid besteden aan het behoud van het cultureel erfgoed heb ik veel waardering. In die verantwoordelijkheden zal ik niet treden. De in 1985 gekozen bestuurlijke verdeling is voor mij uitgangspunt van deze nota.

In deze nota onderscheid ik een specifieke verantwoordelijkheid en een generale verantwoordelijkheid. In hoofdstuk 3 ga ik daarop in. Mijn specifieke verantwoordelijkheid beperkt zich tot de rijksmusea, ondersteunende instellingen en die musea die door mij worden gesubsidieerd in het kader van het museumbeleid gezien de nationale reikwijdte van hun collectie of hun functie³.

Mijn generale verantwoordelijkheid betreft het museale bestel als geheel. Invalshoek voor ondersteuning vanuit de generale verantwoordelijkheid is de kwaliteit van de uitoefening van museale functies en niet de tekorten in beheer en exploitatie van individuele musea. Deze worden immers geacht tot de verantwoordelijkheid te behoren van de beheerders van die musea (zoals overheden of stichtingsbesturen). Die musea of collecties die – om andere dan museaal-inhoudelijke redenen – onder andere ministeries dan WVC vallen (zoals bijvoorbeeld het Tropenmuseum, Legermuseum of universitaire collecties) worden benaderd als niet-rijksmusea.

Op de verzelfstandiging van de rijksmusea kom ik terug in hoofdstuk 3. Daarbij ga ik in op de vraag hoe ik de verantwoordelijkheid van de Minister van Cultuur zie wanneer deze t.a.v. de rijksmusea afstand heeft gedaan van enkele taken op het terrein van beleidsuitvoering en beheer.

Deze nota loopt vooruit op de Cultuurnota die in de Ontwerpwet op het Specifieke Cultuurbeleid⁴ als vierjarig beleidsplan voor de sector cultuur wordt voorgeschreven. Aan deze Cultuurnota worden sectorplannen gekoppeld, waarin de hoofdlijnen van het beleid per sector worden uitgewerkt. Ik heb het voornemen een sectorplan voor het Cultuurbeheer 1993–1997 (evenals nota's over de andere culturele sectoren) in 1992 aan de Tweede Kamer voor te leggen. De nota Kiezen voor Kwaliteit vormt voor wat betreft de musea het kader voor het Plan voor het Cultuurbeheer. In het Plan voor het Cultuurbeheer zullen de beleidslijnen waarvan in deze nota de contouren worden geschetst verder worden uitgewerkt.

ONTWIKKELINGEN OP MUSEAAL TERREIN

Waar de nota Museumbeleid van 1985 hoofdzakelijk een bestuurlijk-organisatorisch karakter droeg, zal mijn beleid zich in deze nota toespitsen op vraagstukken van beleidsmatige en inhoudelijke aard. In het museale veld doen zich enkele belangrijke ontwikkelingen voor, waarop ik in mijn beleid wil ingaan. Ik wil deze kort noemen; in het vervolg van de nota zullen ze meer uitgebreid aan de orde komen.

De collectie

Allereerst is er het verschijnsel van de groei van de museale collecties. De collecties van de musea zijn de afgelopen decennia enorm in omvang toegenomen.

² Nota Museumbeleid, Tweede Kamer 1984–1985, 19 066 nrs. 1–2.

³ Het betreft het Nederlands Openlucht Museum, Afrika Museum, Joods Historisch Museum en Teylers Museum. In het vervolg van de nota wordt, waar over rijksmusea wordt gesproken anders dan in het kader van de verzelfstandiging, ook op deze vier musea gedoeld.

⁴ Voorstel van Wet op het Specifieke Cultuurbeleid (Kamerstukken II 1989/90, 20 987, nr. 4).

Er is in het verleden veel verzameld zonder dat men de consequenties daarvan voor het behoud kon overzien of wilde dragen. Mijn beleid is erop gericht dat de museale functies van collectievorming, behoud en presentatie op evenwichtige wijze worden uitgeoefend.

Bij het behoud en de overdracht van culturele waarden moeten onvermijdelijk keuzes worden gemaakt. Naar mijn overtuiging is het de uitdaging van dit moment die keuzes expliciet te maken, zodat daarover een eerste discussie kan ontstaan met en in het veld van betrokkenen.

Dit is te meer noodzakelijk omdat op het terrein van het cultuurbehoud en beheer ernstige achterstanden zijn ontstaan.

Een museum met een aangetaste, ontoegankelijke collectie, die ten prooi ligt aan verval, kan zijn museale functies niet goed vervullen. Gezien de achterstandenproblematiek ligt mijn eerste prioriteit dan ook bij het materiële cultuurbehoud. Daartoe zijn – door de aanvaarding door de Tweede Kamer van de «40-miljoen brief»⁵ – de middelen voor het collectiebeheer en -behoud substantieel verhoogd.

Dit accent op de behoudsfunctie betekent niet dat ik minder waarde toeken aan de presentatie van de museale collecties voor het publiek. Integendeel, uit het bovenstaande mag duidelijk zijn dat ik de cultuur-overdracht als essentiële taak van het museum beschouw. Om die taak te kunnen vervullen is een intensivering van de behoudsfunctie evenwel voorwaarde.

Het publiek

Ook in het museumbezoek is de afgelopen decennia een aanzienlijke groei waarneembaar.⁶ Een groei die voorop loopt bij de ontwikkelingen in andere sectoren van de cultuur. Op zich is dat een verheugend feit, maar de cijfers laten een aantal vragen onbeantwoord. In welke mate worden musea door bredere lagen van de bevolking bezocht? En, voldoet het aanbod, ook voor wat betreft begeleiding en informatie aan het publiek aan de eisen die daaraan mogen worden gesteld? In mijn publieksbeleid zijn vooral die kwalitatieve aspecten van de publieksfunctie aan de orde.

Het aantal musea

Een ander verschijnsel dat ik wil aanstippen is de groei van het aantal musea. Met ca. 700 musea wordt Nederland gekenmerkt door een heel hoge museumdichtheid. Er komen steeds meer nieuwe musea bij, gesticht door provincies, gemeenten of (groepen van) particulieren, soms geheel of ten dele uit commerciële overwegingen maar in de regel zonder winstoogmerk. Veel van deze musea verzamelen niet wat men officieel «kunst» of zelfs «cultuur» noemt, maar concentreren zich op iets eigens dat nog dichtbij is en toch al verleden: de geschiedenis van een bedrijfstak, een verdwijnend stuk natuur, het recente verleden van de eigen minderheidsgroep, het dorp, de eigen familiegeschiedenis.

Het bewaren van zo'n stukje recent verleden geeft een gevoel van houvast in een snel veranderende samenleving.

Ik juich deze ontwikkeling in principe toe, omdat zij ten goede komt aan de diversiteit en pluriformiteit van het bestel, en vooral omdat zij de participatie van groepen burgers bij de cultuur bevordert. Het feit dat bovendien zoveel mensen bereid zijn hun vrije tijd ter beschikking te stellen om bij te dragen aan de instandhouding en overdracht van het erfgoed vind ik van wezenlijk maatschappelijk belang. De vele vriendenverenigingen van musea getuigen van die grote betrokkenheid. Dat neemt niet weg dat ook aan een onbegrensde groei op dit terrein enkele problemen kleven. Zij hebben te maken met een mogelijke verdunning

⁵ Brief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 5 februari 1990, Tweede Kamer, 1989–1990, 21 300, XVI, nr. 65.

⁶ Zie tabel in bijlage 1.

van de kwaliteit en een vervaging van de grenzen van het museale werkterrein. Dat gevoelen leeft sterk binnen het museale veld waar behoefte bestaat aan een systeem dat het mogelijk maakt binnen die veelheid van museale instellingen bepaalde kwaliteitsmaatstaven aan te leggen. Het initiatief van de Nederlandse Museum Vereniging om aan die aspecten aandacht te schenken door een vorm van accreditatie acht ik dan ook zinvol en ik wil graag ondersteunen. In het bestek van deze nota zal ik daarop echter niet verder ingaan.

Het museum als bedrijf

Met mijn beleid sluit ik aan bij een ontwikkeling die al geruime tijd gaande is binnen de Nederlandse musea en die ik zou willen kenschetsen als de professionalisering van het museum als bedrijf. Musea gaan steeds meer bedrijfsmatig opereren. Dat is vooral van belang omdat de produkten van het museum daardoor in kwaliteit kunnen toenemen. Het is echter ook noodzaak om te kunnen overleven op de markt van cultuur en vrije tijd, waar de concurrentie steeds scherper wordt. In mijn beleid pleit ik voor een evenwichtige uitoefening van de museale functies volgens een planmatige aanpak. De plannen die in deze nota genoemd en deels nieuw geïntroduceerd worden, beleidsplan, beschrijving van het collectiebeleid en werkprogramma voor conservering en restauratie, vormen de noodzakelijke instrumenten voor een systematische museale bedrijfsvoering, waarbij mensen en middelen optimaal worden benut om de doelstelling van het museum te kunnen realiseren.

Tot slot nog het volgende. Alvorens deze nota werd geschreven is door mijn departement intensief overleg gevoerd met representanten van het museale veld. In een aantal werkgroepen werden actuele thema's op museum terrein besproken. Van deze consultaties werd bij het opstellen van deze nota dankbaar gebruik gemaakt.

2. UITGANGSPUNTEN VAN HET BELEID

In het vorige hoofdstuk heb ik in het kort enkele ontwikkelingen geschetst die in sterke mate het huidige beeld bepalen van het Nederlandse museale veld. Het zijn ontwikkelingen, die om een bestuurlijk antwoord van de rijksoverheid vragen. Voordat ik daar in de volgende hoofdstukken meer gedetailleerd op inga, zal ik hier in meer algemene zin een aantal uitgangspunten van mijn beleid schetsen.

Mijn visie op de plaats van musea in de samenleving staat daarbij centraal.

De plaats van de musea in de samenleving

In een tijd waarin maatschappelijke veranderingen zich steeds sneller lijken te voltrekken en de samenleving wordt gekenmerkt door processen van individualisering en segmentering, wint het cultureel erfgoed als neerslag van een collectief verleden aan belang. Een collectief verleden dat overigens de weerspiegeling vormt van de grote diversiteit aan culturen die ons land rijk is.

De musea, die een deel van ons cultureel erfgoed beheren, voorzien in de behoefte om de eigen geschiedenis te beleven en/of esthetische ervaringen op te doen. Het even in een «andere» wereld zijn zet aan tot nieuwsgierigheid en verwondering en scherpt waarneming en gevoelens.

Ontwikkelingen in cultureel opzicht worden direct beïnvloed door de ontwikkelingen in de samenleving als geheel. Illustratief hiervoor is de sterker wordende bewaarcultuur. Steeds snellere maatschappelijke en

technologische veranderingen doen de behoefte aan houvast en duurzaamheid toenemen. De opkomende tendens om voorwerpen uit het heden te verzamelen kan aldus worden verklaard.

Toch is het museum allerm minst een statisch instituut, dat conserveert uit een nostalgische behoefte. Het heeft ook een cultuurscheppende functie. Musea zijn bij uitstek instellingen waarin een samenleving tot uitdrukking brengt dat zij zich rekenschap wenst te geven van haar cultuur-historische dimensie. De opgave om vanuit een steeds veranderend heden telkens opnieuw zicht op het verleden te creëren, dat verleden te interpreteren en telkens opnieuw keuzes te maken bij het conserveren, restaureren, tentoonstellen en verwerven van objecten, maken van het proces van cultuurbehoud tevens een daad van cultuurschepping. Musea stellen het gemeenschappelijke, het bindende en het continuerende aan de orde, en vaak gebeurt dat in kritische en vernieuwende zin. Daarmee bevestigen ze dat ze niet slechts conserverend bezig zijn, maar ook cultuurgenererend, zoals de International Council of Museums het uitdrukte tijdens haar in 1989 in Nederland gehouden congres over het museum als «generator of culture».

Het meest in het oog lopend gebeurt dat wellicht in de musea voor moderne kunst waar soms nieuwe visies op kunst worden gepresenteerd. Impliciet en ingetogener gebeurt het in ieder museum dat creatief met zijn eigen collectie omgaat.

Musea zijn echter meer dan cultuurinstituten alleen. Afhankelijk van de aard van de collectie en van de doelstelling van het museum maken musea deel uit van een netwerk van betrekkingen waardoor raakvlakken ontstaan met andere maatschappelijke activiteiten. Zo heeft het werk van natuurhistorische musea raakvlakken met het milieubeleid en het natuurbehoud, van volkenkundige musea met ontwikkelingssamenwerking en minderhedenbeleid, en is het beleid van de kunstmusea nauw verweven met de beeldende kunsten.

Het feit dat deze relaties bestaan schept mogelijkheden voor contacten en samenwerkingsverbanden (bijvoorbeeld voor de presentatie van tentoonstellingen) waardoor het museum zijn maatschappelijke functie versterkt en verrijkt. Het leidt tot een wisselwerking tussen museum en samenleving en verlaagt de drempels voor groepen die traditioneel niet gauw een museum binnengaan.

Kwaliteit en pluriformiteit

Het huidige museumbeluid is ingebed in het ruimere kader van het cultuurbeleid, zoals dat door mijn voorganger is neergelegd in de notitie Cultuurbeleid uit 1985⁷. De doelstellingen van dit beleid: behoud, ontwikkeling en spreiding van culturele waarden hebben in de afgelopen jaren een eigen vertaling gekregen binnen het museumbeluid. Richtsnoer daarbij vormt het kwaliteitsbeginsel: handhaving en verbetering van de kwaliteit van de museale taakuitoefening – zowel van rijks- als van andere instellingen – staan centraal in mijn beleid.

Cultuurbehoud als onderwerp van cultuurpolitiek dient kwaliteit te hebben: een beleid van alles bewaren, maar niet goed bewaren, en alles tentoonstellen, maar niet zorgvuldig tentoonstellen, maakt museumdepots tot opslagruimtes en presentaties tot uitstallingen.

Kwaliteit is geen statisch, maar een dynamisch, intersubjectief begrip dat slechts in voortdurende discussie zijn betekenis en toepassing kan krijgen. Zo hebben op het beleidsterrein van het cultureel erfgoed soms esthetische, dan weer historische of wetenschappelijke elementen daarin

⁷ Notitie Cultuurbeleid, Tweede Kamer, vergaderjaar 1984–1985, 18 990, nr. 2.

het primaat. Voor de museumsector kan het kwaliteitsbegrip geïllustreerd worden met de actuele problematiek van de beheersbaarheid van de omvang van de collecties: hun snelle groei en de grote achterstanden op het gebied van conservering en restauratie dwingen tot een afgewogen selectie van hetgeen we wel en niet willen bewaren. Kwaliteit als leidend principe is daarbij onmisbaar.

Ons land kent een rijk geschakeerde museumwereld: naast een aantal professioneel geleide musea met kwalitatief hoogstaande collecties, zijn er vooral op lokaal en regionaal niveau veel musea die zich richten op onderwerpen die variëren van een kunstcollectie tot de geschiedenis van de eigen regio of een ambacht. Ik beschouw het als goed en noodzakelijk dat in het museumbeleid met deze verscheidenheid wordt rekening gehouden: zij kan bijdragen tot bevordering van de participatie van grote groepen mensen in de cultuur.

Participatie

Zoals ik reeds aangaf in de Memorie van Toelichting op de Begroting 1991 beschouw ik het bevorderen van de maatschappelijke integratie door het versterken van de participatie van burgers in het maatschappelijk leven als een van de hoofddoelstellingen van mijn beleid. De kwaliteit van de samenleving hangt in belangrijke mate samen met de mate van betrokkenheid van individuen en groepen bij die samenleving. Ook in de cultuur – en misschien niet in het minst voor de cultuur zelf – acht ik het van belang dat burgers zowel in receptieve als actieve zin deelnemen aan wat zich op dit rijk geschakeerde terrein aanbiedt. In de Memorie van Toelichting heb ik dan ook te kennen gegeven dat ik het voornemen heb het beleid op het terrein van de participatie te intensiveren, om aan het streven tot spreiding van cultuur over alle lagen van de bevolking nieuwe inhoud te geven.

De sterke toename van de bezoekersaantallen in de museumsector beschouw ik zonder meer als een gunstige ontwikkeling.

Niettemin blijkt dat nog steeds bepaalde groepen – ik noem de lager opgeleiden en de allochtonen – nauwelijks aan museumbezoek deelnemen, ook al staat hen daar formeel niets toe in de weg. Ook aan die groepen zou het culturele aanbod van onze samenleving ten goede moeten komen. Het belang daarvan ligt in het eigene, de specifieke kwaliteit die cultuur kenmerkt, die een heel ander kader voor denken en doen aanreikt, een kader dat het leven van mensen kan verrijken. Bovendien vormt een gemeenschappelijk beleefde cultuur een sterk bindend element in de samenleving.

Het participeren in cultuur veronderstelt echter bepaalde vaardigheden en kennis, die niet bij alle groepen van de bevolking in gelijke mate aanwezig zijn. Dat stelt in het geval van de musea eisen aan de toegankelijkheid van het aanbod en aan de kwaliteit van de informatie en begeleiding die wordt aangeboden.

In hoofdstuk 6 zal ik hierop dieper ingaan.

Van beleid, gericht op de rijksmusea, naar algemeen beleid

Wanneer de Minister van Cultuur de factoren kwaliteit en pluriformiteit tot gelding wil brengen t.a.v. het museale bestel, kan hij⁸ niet langer volstaan met een beleid dat zich beperkt tot de rijksinstellingen. Een museumbeleid op centraal niveau is dan alleen te voeren als het een ruimere strekking heeft. Reeds in de nota «Naar een nieuw museumbeleid» (1976)⁹ werden op voorzichtige wijze generale verantwoordelijkheden van de Minister van Cultuur aangegeven. Het toekomstig

⁸ Waar over de Minister van Cultuur in functionele zin wordt gesproken, wordt ten behoeve van de leesbaarheid de mannelijke vorm gebruikt.

⁹ Nota «Naar een nieuw museumbeleid», Tweede Kamer, vergaderjaar 1976–1977, 14 290, nrs. 1-2.

museumbeleid dient deze generale verantwoordelijkheid duidelijk tot uitdrukking te brengen. Waar voorheen het museumbeleid in hoofdzaak bepaald werd door de specifieke verantwoordelijkheid van de Minister van Cultuur voor de collecties en functies van de rijksmusea, zal het beleid er in de toekomst op gericht moeten zijn voor het gehele museumveld zodanige voorwaarden te scheppen dat een adequate behartiging van de museale functies daardoor mogelijk wordt. Dit betekent dat, overigens nog steeds met inachtneming van de specifieke verantwoordelijkheid die de Minister van Cultuur heeft voor de rijkscollecties, er een wijziging moet komen in de verhouding tussen de rijksoverheid en de rijksinstellingen en in de wijze waarop deze thans tot uitdrukking komt in beheer en beleid. Op deze manier zou het onderscheid tussen de rijksmusea en de rest van het museale veld minder rigide kunnen worden, zodat ook niet-rijksmusea van bepaalde subsidiestromen gebruik kunnen maken, afhankelijk van de kwaliteit van hun voorstellen en de prioriteiten van mijn beleid.

Heel concreet betekent dit, dat een projekt om de publieke toegankelijkheid van een museum te verbeteren zal worden getoetst op de kwaliteit, effectiviteit en de voorbeeldwerking die het kan hebben naar het museumveld. Door welk museum het projekt wordt ingediend is dan een vraag van ondergeschikt belang. Indien het behoud van de rijkscollecties en het adequaat functioneren van rijksinstellingen op voldoende niveau gewaarborgd zijn, acht ik een verruiming van het blikveld van de rijksoverheid in het belang van de gehele museumsector.

Een nationaal afwegingskader

Deze verruiming van het blikveld heeft gevolgen voor het collectiebeleid dat mij voor ogen staat.

De zorg om de kwaliteit van de collectie en het collectiebehoud en beheer dienen in het museumbeleid van de jaren negentig prioriteit te krijgen. Mijn denkbeelden daarover sluiten aan bij de beleidslijnen die in de andere sectoren van het cultuurbeheer gevolgd worden. Ik noem hier als voorbeeld het terrein van de monumentenzorg waar in nauwe samenwerking met de provincies en vier grote steden een grootscheepse inventarisatie wordt uitgevoerd van de jongere bouwkunst van 1850 – 1940. Dit Monumenten Inventarisatie Project (MIP) beoogt na het opstellen van een inventaris aan de hand van zorgvuldig overwogen selectiemaatstaven een lijst samen te stellen van die monumentale objecten die in aanmerking komen voor bescherming involge de Monumentenwet 1988. Deze maatstaven betreffen niet de vraag of een bepaald monumentaal object voor deze of gene stad of dorp van unieke betekenis is, maar of een object in het totaal van ons onroerend cultureel erfgoed een bijzondere plaats inneemt. Op een gelijksoortige manier als nu in de monumentenzorg wordt gewerkt, wil ik ook op museaal terrein een collectiebeleid op macro-niveau voeren waarbij het afwegingskader wordt gevormd door het totaal van de in Nederland aanwezige collecties: de «collectie Nederland». Mijn instrumenten om een dergelijk beleid te voeren zijn in de museale sector beperkt. Behalve waar het de eigen collectie betreft bezit ik geen directe bevoegdheid tot ingrijpen. Ik wil ontwikkelingen in het museale veld stimuleren met de instrumenten die mij daarvoor ten dienste staan. Denkend vanuit museale functies in plaats vanuit instellingen afzonderlijk en redenerend vanuit het geheel van instellingen en collecties gaat het er om de kwaliteit van de Nederlandse museale collecties in zijn totaliteit te verhogen: door het stimuleren van collectieverkeer (ruil, bruikleen, schenking), door een gericht aankoopbeleid en door het ondersteunen van initiatieven die de samenhang van collecties bevorderen.

Toegankelijkheid en selectie

Menig museumorst de last van een periode waarin de bewaarfunctie zo belangrijk was dat er heel veel verzameld is – ook als er geen mogelijkheid was de voorwerpen goed te conserveren, of zelfs maar te ontsluiten door een goede registratie. Daarmee worden de musea in hun armslag beperkt. Dit nu is strijdig met mijn overtuiging dat collecties er zijn om getoond te worden, en dat het publiek recht heeft om kennis te nemen van de collecties: in de tentoonstellingsruimte voor het grote publiek, in de depots voor studiedoelenden, door middel van goede bestandscatalogi voor wie dat wil.

Collecties moeten hanteerbaar zijn en door hun samenstelling en coherentie een zeggingskracht hebben die de waarde van de objecten afzonderlijk overstijgt.

Uit het voorgaande komt naar voren dat de toegankelijkheid van collecties nauw samenhangt met de wijze waarop deze opgebouwd, behouden en beheerd worden. Ook wanneer het behoud van voorwerpen en collecties aan de orde is zullen er prioriteiten gesteld moeten worden.

Daar komt een ontwikkeling bij die onafwendbaar tot selectie dwingt: indien we doorgaan met verzamelen zonder daarvoor effectieve selectiecriteria aan te leggen, bezwijken we binnenkort onder de last van een zich almaar opstapelend verleden. Niet alleen de rijksmusea, ook vele andere musea in Nederland hebben aanzienlijke collecties die nog steeds groeien. Het is mijn stellige overtuiging dat deze groei niet onbegrensd kan doorgaan.

Onoverzichtelijke, aangetaste, kwalitatief heterogene en niet bij elkaar passende collecties kunnen de kwaliteit van het museale werk zo bedreigen dat maatregelen nodig zijn. Zowel ten aanzien van collectievorming als voor conservering van bestaande collecties geldt daarom, dat sterker dan voorheen geselecteerd moet worden. Met betrekking tot collectievorming heb ik hiervoor reeds in het kort mijn denkbeelden over een «collectie Nederland» uiteengezet. Ten aanzien van het behoud van bestaande collecties merk ik hier het volgende op: alleen selectie maakt het mogelijk, gezien de grote achterstanden in materieel behoud, meer te doen dan de druppel op de gloeiende plaat te storten; zonder selectie is de investering in maatregelen zoals aangekondigd in mijn brief over de 40 miljoen voor de cultuur niet doeltreffend. Alleen op basis van selectie kunnen de gelden voor materieel behoud op zinvolle wijze worden verdeeld en besteed. Een plan van aanpak¹⁰ hiervoor is u reeds toegezonden. In hoofdstuk 5 (Collectiebeleid) kom ik nader op de selectieproblematiek terug.

3. DE VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE MINISTER VAN CULTUUR

Inleiding

De Minister van Cultuur heeft van oudsher de zorg voor de collecties die eigendom zijn van het Rijk. Dat de Minister van Cultuur daarnaast ook verantwoordelijk is voor het dagelijks beheer over de rijksmusea is eerder een gevolg van min of meer toevallige historische beslissingen¹¹ dan een vanzelfsprekendheid.

Mijn ambtsvoorganger heeft het initiatief genomen de mogelijkheid van verzelfstandiging van de rijksmusea te onderzoeken. Ik deel de zienswijze dat beter inhoud kan worden gegeven aan de ministeriële verantwoordelijkheid voor het museumbeleid als het Rijk ontlast wordt van de

¹⁰ Deltaplan voor het cultuurbehoud, Onderdeel: Plan van Aanpak achterstanden musea, archieven, monumentenzorg, archeologie, Rijswijk, juli 1990.

¹¹ Zie voor een beschrijving F.J. Duparc: Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage 1975.

specifieke beheers- en beleidsuitvoerende taken ten aanzien van de rijks-
musea. Het onderzoek naar de mogelijkheid en vorm van verzelfstan-
diging van de rijksmusea, zoals aangekondigd in de aanbiedingsbrief d.d.
6 juni 1989 bij het rapport «Zoeklicht op Zelfstandigheid», is door mij
voortgezet. Ik kom daar begin volgend jaar afzonderlijk op terug. Ik
vermeld hier welke voor mij de drie belangrijkste beweegredenen zijn om
voort te gaan met het onderzoek naar verzelfstandiging van de rijks-
musea en overige museale instellingen.

De eerste beweegreden is een principiële in het kader van cultuurpoli-
tiek. Sinds de dagen van Thorbecke geldt in Nederland het algemeen
aanvaarde uitgangspunt dat de regering c.q. de minister niet zelf cultuur-
scheppend optreedt. Als de rijksmusea op creatieve wijze inhoud geven
aan hun taak, dan moet dat toch als een cultuuruiting aangemerkt
worden. Ik acht het ongewenst dat de Minister van Cultuur verantwoor-
delijk is voor en aangesproken kan worden op het inhoudelijke beleid dat
door de (directeuren van) rijksmusea wordt gevoerd. De minister kan nu
direct op de inhoudelijke keuzes van een museumdirecteur of conser-
vator (bijvoorbeeld aankopen) worden aangesproken. Hoewel de Kamer
zich van het precaire karakter van deze ministeriële verantwoordelijkheid
bewust is geweest, lijkt het mij principiële gewenst om hierin – ook
formeel – verandering te brengen. Ook bij andere culturele sectoren is
sprake van zelfstandige instellingen in relatie tot de rijksoverheid. Wij
kennen in Nederland bijvoorbeeld geen staatsomroepen of staatsopera.

In het verlengde van het voorgaande ligt een tweede beweegreden
voor de verzelfstandiging van de rijksmusea die te maken heeft met de
gedachtenvorming rond het openbaar bestuur¹². Daarbij overheerst thans
de opvatting dat de rijksoverheid op basis van inhoudelijke oordelen de
hoofdpijnen van het beleid vaststelt. De invulling van de hoofdpijnen kan
worden overgelaten aan in beginsel onafhankelijke instellingen. De
huidige situatie ten aanzien van de rijksmusea en overige museale instel-
lingen is anders. Het is de minister die in beginsel ten opzichte van de
volksvertegenwoordiging verantwoording heeft af te leggen voor iedere
daad in een rijksmuseum gesteld.

Het feit dat ieder rijksmuseum de facto een eigen onderneming is,
maakt dat de minister deze verantwoordelijkheid niet werkelijk kan
waarmaken. Anderzijds zijn de rijksmusea toch gebonden aan de regel-
geving van ministeries die geenszins is toegesneden op een bedrijfs-
voering waarin soepelheid en artistieke en bedrijfsmatige creativiteit
nodig zijn om te kunnen overleven.

Een derde beweegreden is dat ik meer inhoud wil geven aan een
museumbeleid met het totale museale veld als referentiekader. Die
gedachte is niet nieuw. In de nota «Naar een nieuw museumbeleid» van
1976 werd voor de eerste maal op voorzichtige wijze op de generale
verantwoordelijkheden van de Minister van Cultuur gewezen. In de Nota
Museumbeleid van 1985 wordt het voorwaardenscheppende bestelbeleid
expliciet genoemd. Ik wil nog iets verder gaan door de kwaliteit van de
uitoefening van museale functies als vertrekpunt van beleid te nemen. Ik
wil mijn beleid niet alleen richten op rijksmusea – hoewel ik daarvoor
gegeven de eigendomsverhouding een speciale verantwoordelijkheid heb
en behoud – maar op de uitoefening van museale functies, zowel binnen
rijks- als niet-rijksmusea. Wil de minister een integrale afweging ten
aanzien van bepaalde functies kunnen maken, dan is dat minder goed
mogelijk zolang als hij het beheer over een speciale groep musea direkt
onder zich heeft. Het verschil in zeggenschap over de door hem
beheerde rijksmusea en andere musea in Nederland is dan namelijk zo

¹² Zie bijvoorbeeld de brief van de Minister van Financiën d.d. 2 juli 1990 over Verzelfstandiging en Privatisering, Tweede Kamer, vergaderjaar 1989–1990, 21 632, nr. 1. In deze brief wordt ingegaan op de verschillende vormen van verzelfstandiging en privatisering en de beweegredenen die daarvoor kunnen gelden.

groot dat van gelijke maatstaven geen sprake kan zijn. De rol van het Rijk als «producent» van museale activiteiten staat op gespannen voet met een gewenste rol als «voorwaardenschepper» ten opzichte van het gehele museale bestel.

Anders gezegd: Indien ik mijn betrokkenheid bij het museale bestel wil verbreden, dan past daarbij minder goed een gedetailleerde beheersverantwoordelijkheid voor de beperkte groep rijksmusea.

De verantwoordelijkheid van de minister na verzelfstandiging rijksmusea

In het kader van deze nota wil ik mijn visie geven op de door mij in de toekomst gewenste relatie tussen de Minister van Cultuur en de (verzelfstandigde) rijksmusea. Ik herhaal allereerst wat in een eerder stadium als rijksverantwoordelijkheid na verzelfstandiging is geformuleerd:

1. Blijvende verantwoordelijkheid voor collecties en voor die museumgebouwen die onderdeel zijn van het nationale cultureel erfgoed;
2. Blijvende verantwoordelijkheid voor het in stand houden en toegankelijk maken van de collecties. Daarin is ook begrepen het verwerven van objecten en het bevorderen van bruikleenverkeer.

Als randvoorwaarde is geformuleerd dat bij verzelfstandiging het huidige niveau van het rijksbudget gehandhaafd wordt, uiteraard met inachtneming van het budgetrecht van de Kamer. Bovendien werd tijdens de UCV van 12 maart 1990 n.a.v. het Rapport van de Algemene Rekenkamer over de rijksmusea door de Kamer uitdrukkelijk de wens geuit, dat de verzelfstandigde instellingen voldoende toegerust op hun taak kunnen beginnen. Dat impliceert een bijzondere verantwoordelijkheid van de rijksoverheid voor de achterstandsproblematiek bij de rijkscollecties.¹³

Ik wil het bovenstaande nog wat expliciteren. Ik meen dat de Minister van Cultuur verantwoordelijk moet blijven voor de collecties die eigendom zijn van de rijksoverheid of die aan zijn zorg zijn toevertrouwd¹⁴. Gezien mijn beleidsuitgangspunt dat museale collecties nooit een statisch ontoegankelijk geheel mogen worden, impliceert mijn verantwoordelijkheid voor de rijkscollecties dat ik de rijksmusea ook na verzelfstandiging in staat zal stellen om de museale functies (collectievorming, collectiebeheer en behoud en presentatie) te vervullen. Dit betekent dat ik de bekostiging van deze taken van de verzelfstandigde rijksmusea voor mijn rekening zal blijven nemen. Die basisfinanciering zal een groot deel van de mij thans ter beschikking staande middelen blijven beslaan.

Belangrijker is dat ik beleidsmatig anders met de (verzelfstandigde) rijksmusea om zal gaan. In de eerste plaats zal ik mij richten op een beleid op hoofdlijnen. De invulling is zaak van de musea zelf. Dat betekent dat ik mij niet langer zal (behoeven te) bemoeien met allerlei operationele kwesties bij de rijksmusea, waarvoor ik nu nog wel verantwoordelijk ben. Het is mijn uitdrukkelijke wens het «creatief ondernemerschap» bij de musea te leggen en daarbij geen belemmeringen vanuit rijksregelgeving op te leggen.

In de tweede plaats wil ik mijn beleidsafwegingen maken met het totale museale bestel als referentiekader. Het gaat dan om de kwaliteit van de uitoefening van museale functies bij rijks- en niet-rijksmusea.

Weliswaar is mijn betrokkenheid bij de rijksmusea een andere dan bij de niet-rijksmusea. In de toedeling van middelen komt dat tot uitdrukking. De primaire verantwoordelijkheid voor het beheer van de niet-rijkscollecties ligt bij de beheerders van die collecties: lagere overheden, particuliere stichtingen e.d.

Maar ik wil – waar het algemene beleidsontwikkeling betreft – af van een te sterke pre-occupatie van de Minister van Cultuur met de «eigen» rijksmusea.

¹³ Handelingen Tweede Kamer, UCV 25 12 maart 1990 (Vaste) Commissies voor de rijksuitgaven en voor welzijn en cultuur, pag. 5 en pag. 9.

¹⁴ Bedoeld worden die collecties, die contractueel aan het beheer van de rijksoverheid zijn overgedragen, zoals de collectie van het Rijksmuseum Vincent van Gogh of van het Rijksmuseum Nederlands Scheepvaartmuseum.

Bij de oordeelsvorming over de kwaliteit van de museale functie-uitoefening behoort de status van het museum geen overwegende rol te spelen. Ik ben bereid met lagere overheden (Inter Provinciaal Overleg en Vereniging Nederlandse Gemeenten) bestuurlijk overleg te voeren over mijn beleid inzake het museale bestel en zal hiertoe initiatief nemen.

Het domein van de Minister van Cultuur

Ik stelde hiervoor dat de rijksoverheid zich in mijn visie moet concentreren op de hoofdlijnen van het museale beleid en de invulling ervan moet overlaten aan in beginsel verzelfstandigde instellingen. Ik wil deze uitspraak aanscherpen door nader aan te duiden wat ik in dit verband onder «hoofdlijnen van beleid» versta. Of, anders gezegd, wat ik reken tot het domein van de Minister van Cultuur met betrekking tot het museumbeleid.

In de eerste plaats kan ik, om cultuurpolitieke redenen of omdat de ontwikkelingen in het museale bestel daar aanleiding toe geven, de uitoefening van één of meer van de museale functies stimuleren.

Tot de museale functies reken ik:

- (selectieve) collectievorming
- collectiebeheer en behoud (registratie, conservering en restauratie, wetenschap en documentatie)
- presentatie (educatie, tentoonstellingsbeleid, voorlichting)

Op dit moment leg ik nadruk op het collectiebeheer en behoud, omdat de problemen die daarbij zijn ontstaan de meeste aandacht vragen. Ik kom daar in het volgende hoofdstuk over collectiebeleid nog uitvoerig op terug.

De Minister van Cultuur kan daarnaast op grond van cultuurpolitieke overwegingen ook keuzes maken t.a.v. een bepaalde museale sector. Zo zal ik de opzet van een grote natuurhistorische presentatie uit rijksbezit in het nieuwe Nationaal Natuurhistorisch Museum in Leiden ondersteunen. Deze ondersteuning is naar mijn mening verantwoord niet alleen omdat daarmee een natuurhistorische collectie van grote kwaliteit toegankelijk wordt, maar ook omdat de belangstelling voor de natuurlijke historie, de milieuproblematiek en het natuurbehoud gegroeid is. Een ander voorbeeld is mijn beleid met betrekking tot de kunstmusea of het industrieel erfgoed, dat ik u binnenkort in een afzonderlijke nota zal presenteren. Daarbij zij vermeld, dat sectornota's die in het verleden als voortvloeisel van vorige beleidsnota's zijn opgesteld met het vaststellen van deze nota geen uitgangspunt van beleid meer zijn. Mede in overleg met het museale veld zal worden bezien in hoeverre ten aanzien van de bepaalde sectoren in de toekomst een verdere uitwerking van beleid wenselijk is.

De minister kan eveneens op cultuurpolitieke gronden in een bepaalde regio bestaande of nieuwe musea een extra stimulans geven om daarmee de spreiding en de culturele infrastructuur van een regio te bevorderen. Een voorbeeld daarvan is het Afrika Museum, dat als regionaal steunpunt voor de volkenkundige sector volledig onder rijksverantwoordelijkheid valt. Ook ten aanzien van sociale spreiding en de toegankelijkheid van musea kan de minister een voorwaardenscheppend beleid ontwikkelen.

Evenzeer behoort het tot het «domein» van de Minister van Cultuur om te bepalen welke musea – gezien hun aard en/of collectie – door het rijk in de exploitatie worden ondersteund en welke niet. Zo wordt het Teylers Museum gezien het grote cultuurhistorische belang van zijn collectie

volledig door het rijk gesubsidieerd. In de Nota Museumbeleid van 1985 heeft de minister hiervoor criteria aangegeven en daarover met de Kamer overlegd. Ik zie nu geen aanleiding om de toen gekozen bestuurlijke verantwoordelijkheidstoedeling te wijzigen.

De Minister van Cultuur voert tenslotte beleid ten aanzien van de kwaliteit van de museale infrastructuur. Ik doel dan met name op ondersteunende instellingen als het Centraal Laboratorium, het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, de Rijksdienst Beeldende Kunst en de Opleiding Restauratoren. Ook de zorg van de minister voor het professionele niveau van museummedewerkers (onderwijs, cursussen e.d.) reken ik hiertoe.

Samenvattend: In mijn ogen doet de Minister van Cultuur op basis van cultuurpolitieke overwegingen uitspraken over en stelt beleidsprioriteiten t.a.v.

- a. de uitoefening van museale functies
- b. de verhouding tussen museale sectoren
- c. de spreiding en toegankelijkheid van museale voorzieningen
- d. bestuurlijke verhoudingen
- e. de kwaliteit van de museale infrastructuur (ondersteunende instellingen en professionalisering).

Bij het bepalen van beleid laat de Minister van Cultuur zich adviseren door de Raad voor het Cultuurbeheer, i.c. de Rijkscommissie voor de Musea.

Ik stel mij voor dat de Minister van Cultuur in het kader van het sectorplan voor het Cultuurbeheer (zie Inleiding) de beleidsprioriteiten formuleert en op basis daarvan de middelen toedeelt. In 1992 zal ik een eerste sectorplan voor het Cultuurbeheer 1993–1997 aan de Kamer voorleggen.

Sturingsinstrumenten

Nu ik het «domein» van de Minister van Cultuur heb geschetst wil ik nog kort wat opmerken over de mogelijkheden die de minister heeft om accenten in beleid aan te brengen en wijzigingen in het museale veld ingang te doen vinden. Ik onderscheid drie «lagen» van sturingsinstrumenten.

In de eerste plaats kan de minister normeren. Ik bedoel hiermee dat de Minister een visie kenbaar kan maken aan het museale veld met de bedoeling discussie op gang te brengen of een «norm» te introduceren zonder dat er direct een andere inzet van financiële middelen aan wordt gekoppeld. Een verdergaande vorm van «normstelling» is de wetgeving waartoe Regering en Staten-Generaal bevoegd zijn. Op het beleidsterrein van de musea is de wetgeving beperkt gebleven tot de begrotingswet en de Wet tot Behoud van Cultuurbezit¹⁵.

In de tweede plaats kan de minister faciliteren: het mogelijk maken van bepaalde gewenste activiteiten door het aanbieden van instrumenten, ondersteuning e.d. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan de indemnity-regeling en de ondersteuning van de Rijksdienst Beeldende Kunst bij het collectieverkeer.

In de derde plaats kan de minister premiëren. Op basis van gestelde prioriteiten kan de minister bepaalde museale activiteiten of functies «een steun in de rug» geven door extra middelen in te zetten. De extra gelden die in mijn begroting zijn gereserveerd om de achterstanden bij het collectiebehoud in te halen zijn hiervan een voorbeeld.

¹⁵ Wet tot Behoud van Cultuurbezit, Tweede Kamer zitting 1980–1981, 16 749 nrs. 1–2.

De incidentele gelden voor het museale veld worden substantieel verhoogd. Ik wil nagaan welke financiële regeling de voorkeur verdient bij toekenning van deze gelden. In het sectorplan voor het Cultuurbeheer zal ik hierop terugkomen, mede in relatie tot de bestaande regeling voor incidentele subsidies.

4. COLLECTIEBELEID

INLEIDING

Een museum zonder collectie is geen museum. De collectie zoals die in de loop van vele jaren is gegroeid en bewaard is het belangrijkste gegeven van het museum. Steeds meer wint de gedachte veld, dat verzamelen geen doel op zich is, maar erop gericht moet zijn een beeld van het verleden over te dragen aan volgende generaties. Dat is niet altijd zo geweest. In het verleden waren het soms ook toevalligheden als een belangrijk legaat of een schenking, en evenzeer de persoonlijke visie van een museumdirecteur die het gezicht van collecties hebben bepaald. Aan de andere kant zijn veel materiële getuigen uit het verleden verdwenen, fijngemalen door de tand des tijds, kwijtgeraakt of zelfs nooit bewaard omdat niemand toentertijd de waarde ervan onderkende.

Toch wordt al hetgeen zo bijeen werd gebracht tot ons cultureel erfgoed gerekend en kennen we er een bijzondere waarde aan toe.

Maar meer dan onze voorgangers is onze generatie zich ervan bewust dat collecties ontstaan door ingrijpen van mensen, door al dan niet doelbewuste keuzen uit dat enorme reservoir van het verleden, waarvan musea de schatkamer zijn. Collectievorming is meer dan het verleden bewaren; het is zelf geschiedenis maken.

Die historische dimensie kan collecties nog extra waarde verlenen, omdat daarin – in de geschiedenis van het museum, in de verzamelaars van toen – niet alleen het verleden zichtbaar wordt, maar ook de omgang met en de interpretatie van dat verleden.

De collectievorming zoals wij die kennen kent echter ook zijn schaduwkanten. Een verschijnsel dat de laatste jaren steeds meer als een probleem wordt onderkend is de groei van collecties. Vooral de laatste decennia zijn met name de cultuurhistorische collecties enorm in omvang toegenomen. Onze samenleving is bijzonder produktief en veelzijdig. Vanuit de behoefte om een breed cultuurhistorisch beeld van onze tijd vast te leggen voor diegenen na ons wordt bijvoorbeeld het reservoir van waaruit wordt verzameld steeds groter. Niet alleen mooie, kostbare of zeldzame objecten worden bewaard, maar ook alledaagse voorwerpen, produkten van industriële ontwikkeling en massacultuur. Ondanks het feit dat musea van tijd tot tijd in ruimtelijke zin worden uitgebreid, zijn er musea die uit hun voegen dreigen te barsten.

Een ander probleem is het onsamenhangende beeld dat zich soms opdringt wanneer we naar de collecties in Nederland als totaliteit kijken. Er is weinig taakafbakening tussen musea onderling waardoor collecties zowel doublures als lacunes vertonen.

Het maken van keuzen is in de museumwereld een voortdurend onderwerp van discussie. Het bewustzijn is groeiende dat aan een ongecontroleerde groei en een weinig expliciet collectiebeleid grote bezwaren kleven. Die bezwaren gelden enerzijds de kwaliteit van de collecties als zodanig. Collecties bepalen het profiel van een museum. Een onsamenhangend collectiebeleid holt dat profiel uit en vormt een bedreiging voor een evenwichtige taakuitoefening van de museale functies. De voortdurende aanwas van objecten legt beslag op de

beheerscapaciteit van een instelling zonder dat deze ten goede komt aan de kwaliteit van het produkt. De achterstanden in behoud en beheer van collecties zijn grotendeels daaraan toe te schrijven. Waar het evenwicht ontbreekt blijven delen van collecties ongeregistreerd, opgeslagen in depots en daardoor ontoegankelijk voor het publiek.

Bovendien kan een collectiebeleid dat te individualistisch – op instellingsniveau – wordt gevoerd een bedreiging vormen voor de samenhang en de toegankelijkheid van de museale collecties in Nederland in hun totaliteit.

Ik wil niet suggereren dat een collectiebeleid kan worden gevoerd volgens strakke patronen of uniforme systematiek. De kwaliteit van collectievorming is gebaat bij creativiteit en persoonlijke inkleuring, ook in de toekomst. Wel zal naar mijn mening meer expliciete dan in het verleden moeten worden aangegeven vanuit welke doelstelling men verzamelt, zodat de keuzes die gemaakt worden herkenbaar zijn en daarmee onderwerp van publieke discussie kunnen worden.

Voor de actieve omgang met de collectie die ik noodzakelijk acht moet de collectie bovendien hanteerbaar zijn. Selectie is daarvoor een essentiële voorwaarde.

Mijn beleid zal erop gericht zijn de kwaliteit van de museale collecties te versterken. Ik doel daarbij zowel op de kwaliteit van de collecties afzonderlijk als op de totaliteit van het Nederlandse museale bezit, de collectie Nederland.

Die kwaliteit heeft betrekking op de samenstelling van collecties en de afbakening tussen collecties die door een actief samenhangend collectiebeleid kan worden bevorderd. De wetenschappelijke functie van de musea zie ik als essentiële ondersteuning van het collectiebeleid.

Evenzeer doel ik op het verbeteren van het collectiebeheer en behoud, door extra investeringen in registratie, conservering en restauratie en een actief voorlichtingsbeleid gericht op preventie.

Het bewustzijn dat de collectie de spil is van het museumbedrijf, en de belangstelling voor de problematiek van behoud en beheer en collectievorming zijn momenteel groter dan ooit. Voor het cultuurbehoud zijn door de Kamer aanzienlijke extra middelen ter beschikking gesteld. De tijd lijkt dan ook bijzonder gunstig om een aantal knellende situaties in de museale collecties aan te pakken.

Ik ben mij ervan bewust, dat het onderwerp collectiebeleid relatief veel ruimte in de nota in beslag neemt. Gezien het grote belang van het onderwerp, en gezien het feit dat het in het verleden vaak juist onderbelicht bleef, acht ik deze aandacht gerechtvaardigd.

DE SAMENSTELLING VAN DE COLLECTIE

Beschrijving van het collectiebeleid en selectie

Aan de basis van elk collectiebeleid ligt de noodzaak te weten wat er in huis is. De collectie moet geregistreerd en geïnventariseerd zijn.

Op die elementaire beheerstaken, die in de praktijk op grote problemen stuiten, kom ik straks terug. Ik acht het vervolgens van essentieel belang dat elke instelling beschikt over een **beschrijving van het collectiebeleid** die inzicht geeft in de opbouw van de collectie, aangeeft welke objecten en deelcollecties tot de kern van die collectie behoren, welke tot de studiecollectie of reserve, en welke objecten of collecties voor het museum van minder of geen belang zijn.

De beschrijving van het collectiebeleid heeft een directe relatie met de doelstelling van het museum. Zij laat zien welk beeld een museum met zijn collectie aan de samenleving wil tonen.

Zowel de prioriteitsstelling voor restauratie en conservering, als het beleid ten aanzien van aankopen en afstoten en het presentatiebeleid sluiten erop aan. Voor instellingen die rijkscollecties beheren ben ik van plan de beschrijving van het collectiebeleid tot verplicht onderdeel te maken van het beleidsplan waarover ik met deze instellingen in 4-jaarlijkse cycli tot overeenstemming kom. Aan overige musea zal deze in principe als voorwaarde worden gesteld, wanneer zij aanspraak willen maken op subsidies voor conservering of aankoopgeld.

Selectie is een noodzakelijk instrument bij het beschrijven van de collectie zoals ik hierboven aangaf. De methodiek waarmee in de museale wereld met selectie een begin kan worden gemaakt is geenszins een dogmatisch gegeven. Voorwerpen van kunst-, cultuurhistorisch, volkenkundig of natuurhistorisch belang zijn zo verschillend dat vaak getwijfeld wordt of er wel eenduidige criteria zijn aan te leggen.

Ook de grenzen waarbinnen selectie plaatsvindt zijn niet eenduidig. Bij een hantering van selectiecriteria zal in het algemeen worden uitgegaan van de doelstelling en het verzamelgebied van een bepaald museum. Tegelijkertijd kunnen andere collecties in binnen- en soms zelfs buitenland niet buiten beschouwing worden gelaten. Waar een object of deelcollectie een eigen historie heeft, is het noodzakelijk die historische lijn te onderkennen en naar waarde te schatten. Soms ontleent een object zijn waarde niet aan zichzelf maar aan het feit dat het deel uitmaakt van een groter geheel (ensemble).

Hoe complex al deze afwegingen ook zijn, toch is het voor de gezamenlijke musea van groot belang dat er over een aantal principes ten aanzien van selectie overeenstemming ontstaat. Binnen de rijksmusea is een model ontwikkeld, dat aan de bovengenoemde aspecten zoveel mogelijk recht doet (voor uitgebreide beschrijving, zie bijlage 2: Selectiecriteria Collecties).

Dit model heb ik als uitgangspunt gehanteerd bij de inventarisatie die binnen de rijkscollecties werd uitgevoerd in het kader van het Deltaplan voor het Cultuurbehoud. Collecties worden er mee ingedeeld in 4 categorieën (A, B, C en D) van aflopend cultuurhistorisch belang. De omschrijving van categorie A loopt parallel aan de criteria die worden gehanteerd in het kader van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit. Ik breng deze selectiecriteria graag onder de aandacht van de niet-rijksmusea. (bijlage 2)

Selectie van museaal bezit en het opstellen van beschrijvingen van het collectiebeleid op instellingsniveau kan – naar ik hoop – leiden tot samenwerkingsverbanden en afspraken over taakafbakening en specialisatie tussen museale instellingen. Ik doel daarbij ook op ruilverkeer enerschikking van collecties of collectieonderdelen die leiden tot verbetering van de kwaliteit van de samenstelling en presentatie van het Nederlandse cultuurbezit. Waar mogelijk zal ik initiatieven van museale instellingen daartoe bevorderen en ondersteunen.

Bruikleenverkeer

Voorwerpen waarvan men meent dat zij niet in de eigen collectie thuishoren of die een te sluimerend bestaan in het museum leiden, kunnen in bruikleen of ruil aan andere musea worden aangeboden. Dat kan zowel gelden voor individuele voorwerpen als voor collectieonderdelen of gehele collecties. Wat in het ene museum een depotstuk is kan in het

andere immers een verrijking van de presentatie zijn. Ik acht bruikleen- en ruilverkeer het meest effectieve middel bij het bevorderen van een actief collectiebeleid en wil de randvoorwaarden creëren om deze vorm van collectieverkeer te bevorderen.

Voorwaarde daarvoor is dat binnen museale sectoren door goed onderling contact kennis bestaat van de verschillende collecties en de mogelijkheden die zij bieden voor ruil, bruikleen en concentratie van kennis. Als voorbeeld noem ik de volkenkundige sector waar het overleg daarover al vergaand gevorderd is.

Het initiatief om tot collectieverkeer te komen dient te liggen bij de directies van instellingen. Ik wil van mijn kant bruiklenen bevorderen door te bezien of de plicht tot het afsluiten van transportverzekeringen, niet alleen tussen rijksmusea maar ook in het onderlinge collectieverkeer tussen niet-rijksmusea in bepaalde gevallen kan worden afgeschaft. (zie hierover ook het advies van de Rijkscommissie voor de Musea, «Collectiebeleid; in bruikleengeving en vervreemding» d.d. 21 november 1989, Bijlage 3). De collectie van de Rijksdienst Beeldende Kunst die in bruikleen kan worden uitgegeven aan de Nederlandse musea vormt voor mij een belangrijk instrument bij het voeren van een nationaal collectiebeleid.

Aankopen en verwerven

Op de internationale kunstmarkt stijgen de prijzen de laatste jaren duizelingwekkend. Dit heeft tot gevolg dat de kunstmusea vanuit hun eigen budget zonder hulp van buitenaf belangrijke stukken steeds moeilijker aan hun collecties kunnen toevoegen. Minder bekend is dat deze prijsstijgingen zich ook op andere terreinen voordoen: fossielen stijgen in prijs, evenals etnografica, boeken, archivalia, voorwerpen van historie en/of techniek. Ook in Nederland is het voor museumdirecties steeds moeilijker collecties op zinvolle wijze aan te vullen of op te bouwen. Het continueren van de kwaliteit van de collectie wordt daardoor bedreigd.

Hierboven gaf ik aan dat er meer, en zelfs effectievere instrumenten zijn om objecten en collecties te verwerven dan aankoop.

Maar soms is juist aankoop de enige manier om een belangrijke aanvulling aan de collectie te bewerkstelligen.

Om de kwaliteit van de museale collecties in Nederland te bevorderen, ben ik bereid verruiming van de middelen voor selectieve aankoop van objecten en collecties te overwegen.

Bij mijn beleid in deze zal mijn afwegingskader worden gevormd door het totaal van de in Nederland aanwezige collecties. Een voorstel tot aankoop waarbij een beroep wordt gedaan op deze extra middelen zal worden getoetst aan de vraag of een dergelijke aanvulling ten goede komt aan de kwaliteit van het totaal, de collectie Nederland. Dat betekent een principiële verschuiving van instellingsbeleid naar nationaal collectiebeleid. De museale functie van het verzamelen van alle musea tezamen is daarbij het uitgangspunt – niet de vraag of een museum een bepaald stuk graag in de eigen collectie opgenomen wil zien.

Bij een verruiming van de aankoopgelden denk ik aan aankopen:

- a) op die gebieden waar ernstige leemtes bestaan.
- b) die vallen onder de Wet tot Behoud van Cultuurbezit en door de eigenaar niet zonder meer naar het buitenland verkocht mogen worden.
- c) die uit het buitenland komen en in belang overeenkomen met voorwerpen genoemd onder b).

Ik geef er de voorkeur aan dat de middelen voor aankopen worden ondergebracht in een fonds. Een fondsconstructie biedt het voordeel dat

daarin naast rijksmiddelen ook derde geldstromen die voor dit doel ter beschikking worden gesteld kunnen worden ondergebracht. De effectiviteit van de besteding kan daardoor sterk toenemen.

Ik zal hierover in overleg treden met bestaande fondsen, waaronder de Vereniging Rembrandt, om de mogelijkheden af te tasten.

Bij de aanbidding van de Cultuurnota, het Kunstenplan en het Sectorplan Cultuurbeheer in 1992 wil ik nagaan in hoeverre ook de gelden die nu beschikbaar zijn in het kader van de aankoopregeling moderne kunst hiermee in relatie kunnen worden gebracht.

Alle musea die aanspraak maken op extra aankoopsubsidie dienen te beschikken over een beschrijving van het collectieplan waaraan de voorgenomen verwerving getoetst kan worden.

Uitbreiding van collecties geschiedt behalve door aankopen ook door schenkingen en legaten. Veel musea onderhouden intensief contact met verzamelaars op hun eigen gebied, waarbij beiden profiteren van elkaars kennis. Vaak is het op deze manier mogelijk ensembles te verwerven die vanuit gespecialiseerde kennis van een bepaald terrein bijeengebracht zijn en die daardoor naast financiële waarde een grote waarde aan tijd en kennis bevatten. Mijn beleid ten aanzien van schenkingen en nalatenschappen zal er op gericht zijn alleen dan voorwerpen of collecties te aanvaarden indien de zekerheid bestaat dat ze tot hun recht komen. Wat wel wordt aanvaard krijgt daarmee automatisch de zorgvuldige behandeling die het verdient. De morele plicht van overheden om zich te gedragen overeenkomstig de strekking van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit is een van de waarborgen daarvoor.

Vervreemding

Delen van collecties, waarvan bij selectie is vastgesteld dat ze minder of in het geheel niet passen binnen de doelstelling van het museum kunnen eventueel vervreemd worden. Hoewel het begrip vervreemding verwijst naar alle vormen van eigendomsoverdracht, wordt in dit verband vooral op verkoop gedoeld. Bij een eerdere discussie over dit onderwerp is de gevoeligheid ervan gebleken. Mijn voorganger heeft in 1988 hierover de Rijkscommissie voor de Musea om advies gevraagd (zie bijlage 3). Ik stem met het advies van de Rijkscommissie voor de Musea in hoofdlijnen in. Uitgangspunt bij vervreemdingsbeleid is naar mijn mening het denken in termen van selectie.

Vervreemding, of dat nu gebeurt door rijksmusea, niet-rijksmusea of particuliere(n) (organisaties), mag de nationale reikwijdte van ons gezamenlijk erfgoed niet aantasten. Waar in het algemeen museumbeleid via uitvoering van het Deltaplan en het verstrekken van incidentele subsidies zowel rijksmusea als niet-rijksmusea aanspraak kunnen maken op extra middelen, zullen deze musea zich evenzeer rekenschap dienen te geven van de normen en waarden die aan mijn beleid ten grondslag liggen.

De Wet tot Behoud van Cultuurbezit¹⁶ vormt een van de instrumenten van het vervreemdingsbeleid. Deze wet is in zijn werkingssfeer beperkt tot het vervreemden van cultuurbezit naar het buitenland door rechtspersonen in de privaatrechtelijke sfeer en natuurlijke personen. De wet is dus niet van toepassing op overheden, maar heeft wel een normerende werking. Overheden worden geacht zich te gedragen naar de strekking van de wet, evenals door het rijk gesubsidieerde museale instellingen. Dat wil zeggen, dat overheidsbezit dat valt binnen de criteria die de Wet tot Behoud van Cultuurbezit stelt, niet aan het Nederlandse openbare cultuurbezit onttrokken mag worden, bijvoorbeeld door in verkoop te worden gebracht. Indien een overheid zijn publieke verantwoordelijkheid

¹⁶ Zie noot op pag. 15.

niet wil dragen, kan ik – wanneer overleg niet tot een oplossing leidt – in het uiterste geval genoodzaakt zijn gebruik te maken van de reguliere juridische middelen die gemeente- en provinciewet mij bieden. De Minister van Cultuur legt dan een gemeentelijk of provinciaal besluit ter schorsing of vernietiging voor aan de Kroon.

Vervreemding van museale voorwerpen in rijksbezit is aan nog scherpere voorwaarden gebonden dan de hierboven genoemde en zal alleen in uitzonderlijke gevallen kunnen plaatsvinden.

1. Vervreemding kan alleen geschieden bij voorwerpen waarvan na registratie en selectie is vastgesteld dat zij voor de doelstelling van het museum van minder belang zijn.

2. Vervreemding dient te passen in het collectiebeleid van het museum dat afgestemd hoort te zijn op dat van andere musea zodat noch overlappingen noch lacunes de overhand krijgen.

3. Vervreemding is alleen toegestaan wanneer na toetsing blijkt dat ruil- of bruikleenverkeer niet mogelijk is.

4. Eventuele opbrengsten uit verkoop dienen altijd ten goede te komen aan verwerving, dus aan verbetering van de kwaliteit van de collectie.

Een specifiek probleem doet zich voor ten aanzien van schenkingen, legaten en nalatenschappen. Soms is door de schenkers of erfslaters vastgelegd dat de gegeven voorwerpen niet uit de museumcollectie verwijderd mogen worden. Dat is een voorwaarde waarmee het museum vanzelfsprekend rekening dient te houden. Musea zullen dan ook vooraf uiterst zorgvuldig moeten afwegen of zij een schenking of legaat in het kader van hun collectiebeleid willen aanvaarden. In het geval van de rijksmusea is vervreemding uitgesloten wanneer zulks schending betekent van bij legaten en schenkingen gestelde voorwaarden.

Initiatieven tot vervreemding zullen worden overgelaten aan de rijksmusea zelf. Ik wil overwegen voorstellen op dit terrein, wanneer daartoe aanleiding bestaat gezien de bijzondere waarde van het te vervreemden object, ter toetsing voor te leggen aan een speciale commissie van de Raad voor het Cultuurbeheer. Als aan de gestelde voorwaarden is voldaan zal de Minister van Cultuur als beheerder namens de Staat van het rijksmuseaal bezit de verantwoordelijkheid voor vervreemding dragen. Hoewel het aanbeveling verdient dat niet-rijksmusea in dergelijke gevallen een soortgelijke toetsingsprocedure volgen kan ik deze niet dwingend opleggen.

Voor zover vervreemding door niet-rijksmusea plaatsvindt, draagt het bevoegd gezag over het betrokken museum de verantwoordelijkheid.

Binnen het kader van een algemeen museumbeleid is afstemming van het vervreemdingsbeleid tussen rijksmusea en niet-rijksmusea noodzakelijk. De invulling van de vervreemdingsprocedure en de samenstelling van de commissie van deskundigen van de Raad voor het Cultuurbeheer zal dan ook in nauw overleg met het museale veld worden voorbereid.

COLLECTIEBEHOUD EN BEHEER

De inventarisaties die zijn uitgevoerd in het kader van het Deltaplan voor het Cultuurbehoud hebben ernstige achterstanden aan het licht gebracht in behoud en beheer, zowel bij rijks- als niet-rijksmusea. Deze situatie baart mij grote zorgen.

Naast een substantiële verhoging van de rijksmiddelen voor beheer- en behoudprojecten, die met de aanvaarding door de Tweede Kamer van de «40-miljoen brief» werd mogelijk gemaakt, zal mijn beleid erop zijn

gericht de voorwaarden voor het materiële behoud van museale collecties met alle instrumenten die mij daarvoor ter beschikking staan te verbeteren. Gezien de grote problemen waar het cultuurbehoud voor staat heb ik hieraan hoogste prioriteit gegeven.

Algemeen

De collectie vormt zoals gezegd het fundament van het museum.

Een goed beheer van een collectie is voorwaarde voor het behoud van die collectie voor de toekomst. Dat lijkt vanzelfsprekend. Het zou daarom verbazing kunnen wekken dat juist bij het beheer en behoud problemen van dergelijke omvang zijn ontstaan. Immers, musea realiseren zich beter dan wie ook hoe zeer hun functioneren afhankelijk is van de kwaliteit van hun collectie.

Naar mijn mening zijn hiervoor een aantal oorzaken aan te wijzen. Allereerst moet geconstateerd worden dat het beleid van de rijksoverheid ten aanzien van de musea en de politieke belangstelling voor het erfgoed het afgelopen decennium niet werden gekenmerkt door een grote en continue zorg voor behoud.

Die zorg was er, maar moest vaak wijken voor zaken die meer potentie hadden de publieke aandacht te trekken, zoals presentaties, nieuwe initiatieven of uitbreiding van taken (bijvoorbeeld Het Prinsessehof). Daarmee zij niet beweerd dat die aandacht op zich onverklaarbaar of ten onrechte was. Een en ander leidde echter wel tot een verdunning van middelen en daarmee van kwaliteit voor de essentiële museale taken op het terrein van het beheer en behoud, die achter de schermen plaatsvinden, en weinig spectaculair ogen.

Ook de musea zelf dragen een deel van de verantwoordelijkheid voor de ontstane situatie doordat zij aan de behoudsfunctie in het verleden onvoldoende prioriteit gaven.

De collectievorming, en het maken van tentoonstellingen legden vaak een dusdanig beslag op de capaciteit van de organisatie dat de behoudsfunctie in het gedrang kwam. Zo werden vaak objecten verworven zonder dat men zich rekenschap gaf van de structurele gevolgen voor de organisatie, of werd de behoudsfunctie geheel in dienst gesteld van het tentoonstellingsbeleid. Middelen en personeel waren niet alleen vaak onvoldoende om de collecties in stand te houden; de aanwinsten bleven zelfs vaak ongeregistreerd.

Tenslotte ontbrak en ontbreekt het soms nog aan de noodzakelijke kennis en deskundigheid met betrekking tot de materiële toestand van objecten, niet alleen bij conservatoren, inrichters van exposities, depotmedewerkers maar ook bij de restauratoren zelf.

Naast mijn specifieke beleid ten aanzien van registratie, conservering en restauratie (zie hierna) wil ik daarom de volgende ontwikkelingen stimuleren.

Om een evenwichtige functievervulling te bevorderen acht ik het van belang dat elk museum beschikt over een **werkprogramma**, waarin als afgeleide van de beschrijving van het collectiebeleid de prioriteiten voor conservering en restauratie planmatig voor meer jaren worden aangegeven. Een dergelijk programma verwacht ik van de rijksmusea in het kader van het Deltaplan.

De verantwoordelijkheid voor het materiële beheer behoort op een herkenbare, eenduidige plaats binnen de organisatie te zijn vastgelegd, op het niveau van directie of staf. Het werkprogramma zal hierop moeten ingaan.

Hetzelfde geldt voor het taakonderdeel registratie. In sommige

gevallen verdient het aanbeveling hiervoor een aparte functionaris te benoemen.

De kennis van het omgaan met objecten dient bij conservatoren en andere medewerkers die daarmee in hun functioneren te maken hebben te worden verbeterd. Dat geldt ook voor de kennis met betrekking tot het registreren van objecten. Ik wil onderzoeken of voor aankomende conservatoren een post-academische opleidingsmodule museumbeheer kan worden opgezet door een of meer der bestaande instituten. De onder mijn verantwoordelijkheid ressorterende Opleiding Restauratoren leidt deskundige restauratoren op. Ik zal de opleidingscapaciteit van dit instituut, gezien de behoefte op de markt, uitbreiden. Daarbij doel ik naast de uitbreiding van MBO- en HBO-cursussen ook op het verder ontwikkelen en aanbieden van bijscholingscursussen voor conservatoren, depot-beheerders en voor restauratoren.

Naast deskundigheidsbevordering is preventie het belangrijkste instrument op behoudsterrein. Ik wil dan ook hoge prioriteit geven aan preventief beleid.

Concreet staat mij daarbij voor ogen het ontwikkelen van normen die de minimumeisen vormen waaraan moet worden voldaan voor een goed beheer. Bijvoorbeeld t.a.v. de kwaliteit van conserverende handelingen, t.a.v. transport, t.a.v. passieve conservering (depotinrichting, klimaatbeheersing) etc. Dergelijke normen moeten vooral gezien worden als een serviceverlening naar het museale veld. Ze kunnen bovendien als voorwaarden worden opgelegd wanneer projectsubsidies worden verleend. Bij het ontwikkelen van deze normen zie ik een voorname functie weggelegd voor het Centraal Laboratorium.

Recent werd door dit ministerie een publicatie uitgebracht over preventieve maatregelen tegen luchtverontreiniging bij archivalia en boeken (op grond van het in opdracht van WVC door TNO uitgevoerde ACBAM-onderzoek¹⁷). Eerder kwam door samenwerking tussen Textielcommissie en Centraal Laboratorium een rapport «Vuistregels voor textiel» tot stand. Ik acht het van belang deze serie uit te breiden naar andere materiaalsoorten. Ook hier ligt vooral een taak voor het Centraal Laboratorium. Dit onderzoeksinstituut zal bij het onderzoek ten behoeve van behoudsproblemen zijn beleid meer dan in het verleden toespitsen op preventie en passieve conservering.

Tenslotte meen ik dat een creatieve publieksvoorlichting ook een impuls zou kunnen geven aan deze sector. Ik zie daar vooral een taak voor de musea zelf die bijvoorbeeld door een «open depotdag» of door een presentatie over een restauratieproject meer inzicht en begrip voor het cultuurbehoud kunnen kweken en daardoor het maatschappelijk draagvlak voor investeringen op dat terrein kunnen bevorderen. De media, vooral televisie kunnen daarbij een belangrijke ondersteuning zijn.

Registratie

Bij elk museum zou de gehele collectie in een basisregistratie moeten zijn opgenomen. Daarmee wordt bedoeld dat tenminste identiteit, eigendomsrecht en herkomst van het voorwerp zijn vastgelegd. Een goede registratie biedt een eerste ontsluiting van de collectie en is een eis die elke zich respecterende eigenaar of beheerder van een collectie aan zichzelf moet stellen. Zonder registratie zijn essentiële museale functies als wetenschappelijke bestudering, selectie of collectieverkeer niet goed mogelijk. Bij de rijkscollecties bestaan bij de registratie van voorwerpen ernstige achterstanden. In het kader van het Deltaplan zijn deze geïnventariseerd. Ik zal aan het wegwerken van de achterstanden bij de rijkscol-

¹⁷ ACBAM staat voor Aantasting Cellulose-bevattende Materialen in Bibliotheken, Archiven en Musea.

lecties de hoogste prioriteit geven door daarvoor extra middelen ter beschikking te stellen. Voor de niet-rijkscollecties acht ik registratie een elementaire beheerstaak die tot de verantwoordelijkheid van de betreffende beheerder moet worden gerekend. In principe zal het op orde zijn van registratie door mij als subsidievoorwaarde worden gesteld.

Passieve conservering

Passieve conservering, het waarborgen van de juiste fysieke omstandigheden voor het bewaren van voorwerpen – in bouwkundig goede depots, verpakt in de juiste materialen zoals zuurvrij papier, onder adequate omstandigheden van licht, klimaat en lucht – vormt de meest primaire vorm van preventie tegen verval. Alle actieve conserverende handelingen aan een voorwerp zijn zinloos wanneer de bewaaromstandigheden daarna niet aan bepaalde kwaliteitseisen voldoen.

Evenals registratie vind ik dat passieve conservering een elementaire beheerstaak is waarvoor de beheerders van de collecties de verantwoordelijkheid dragen. Ik heb in het kader van het Deltaplan een onderzoek laten uitvoeren naar de depotsituatie bij de rijksmusea. In dat kader kom ik daar op terug. Ik verwacht dat voor het op orde brengen van de depots aanzienlijke investeringen noodzakelijk zullen zijn. Deze zullen bovendien onvermijdelijke consequenties hebben voor de structurele exploitatie van de rijksmusea.

Actieve conservering en restauratie

In het Deltaplan zijn de achterstanden in conservering en restauratie geïnventariseerd. Dat gebeurde uitputtend voor wat betreft de rijkscollecties waarvoor ik een bijzondere verantwoordelijkheid draag, meer globaal voor het overige museale bezit, waarvoor ik als Minister van Cultuur een zekere zorg draag.

De decentrale aanpak van de eerste inventariserende fase van het Deltaplan wil ik vervolgen.

Dat betekent dat de instellingen zelf projektplannen voor de aanpak van de achterstanden bij mij zullen kunnen indienen. Bij de beoordeling van deze plannen hanteer ik een aantal principes.

De beheerders van de instellingen zijn in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor de financiering en uitvoering van hun plannen. Mijn uitgangspunt daarbij is de bestuurlijke verdeling uit de Nota Museumbeleid uit 1985. Gezien mijn zorg voor het behoud van de kwaliteit van het gehele beleidsveld van het cultuurbehoud zal ik aan beheerders van niet-rijkscollecties subsidies toekennen ervan uitgaande dat de eigenaren/beheerders het grootste deel van de kosten voor hun rekening nemen. In alle omstandigheden zal de cultuurhistorische waarde van de voorwerpen en collecties uitgangspunt zijn voor het toekennen van subsidie. Ik zal mij hierover laten adviseren door de Raad voor het Cultuurbeheer.

Bij de beoordeling van de projektplannen zullen hoe dan ook prioriteiten gesteld moeten worden. Dat is een bijzonder moeilijke taak, waarbij een vorm van nationaal afwegingskader onontbeerlijk zal zijn. Er moet immers voorkomen worden dat de schaarse rijksmiddelen worden gestoken in het behoud van een collectie, die weliswaar voor het betreffende museum van waarde is, maar afgezet tegen dat nationale kader niet van eminent belang kan worden geacht. Ik zal de Raad voor het Cultuurbeheer verzoeken hiervoor een voorstel te ontwerpen.

In het algemeen zal voorrang worden gegeven aan conservering boven restauratie, omdat met conservering het behoud direkt in het geding is.

Ik wil daarmee niets afdoen aan het grote belang dat restauratie kan hebben vanuit overwegingen van presentatie, omdat daardoor een voorwerp weer opnieuw begrijpbaar wordt voor het publiek. De middelen die mij ter beschikking staan zijn echter te beperkt om aan restauratie prioriteit te geven.

Ik zal bij het honoreren van aanvragen een aantal voorwaarden ontwikkelen waaraan moet worden voldaan. De instelling zal moeten beschikken over een beschrijving vna het collectiebeleid. De collectie dient geregistreerd te zijn. De instelling dient bij de uitvoering te voldoen aan een aantal voorwaarden (bijv. t.a.v. de kwaliteit van de conserverende handelingen) en er zullen kwaliteitseisen gesteld worden t.a.v. de passieve conservering. Tenslotte zal de beheerder zich bereid moeten verklaren zijn deel van de financiering voor zijn rekening te zullen nemen.

Aangezien de rijksmiddelen additioneel zijn, zal het budget van de instelling als gevolg van de subsidietoekenning niet verminderd mogen worden.

Wetenschap en documentatie

Musea en wetenschap zijn van oudsher nauw met elkaar verbonden. Museale collecties worden gevormd door conservatoren, die vanuit een wetenschappelijke discipline voorwerpen verzamelen. Om het cultuurhistorische belang van objecten te kunnen waarderen en objecten in een context te kunnen plaatsen is een gedegen wetenschappelijke achtergrond onontbeerlijk.

Wetenschappers in universiteiten maken naast de geschreven bronnen evenzeer gebruik van materiële bronnen. Bij sommige takken van wetenschap – vooral de bètastudies – is dat traditioneel wat sterker het geval, terwijl bij een studie als archeologie, waar de materiële bron in feite het enige studie-object is, de relatie wetenschap en museum wel haast onlosmakelijk kan worden genoemd.

Toch is er een fundamenteel verschil in de wijze waarop wetenschap wordt beoefend in musea en universiteiten én in de functie van het object daarbij.

De wetenschappelijke arbeid in het museum dient ter ondersteuning van de collectie. De collectie en wat zij moet overdragen staat centraal. Zuiver wetenschappelijk onderzoek dat geen directe relatie onderhoudt met de museale functies hoort in een museum niet thuis. Het wetenschappelijk onderzoek is gericht op een zorgvuldige opbouw, beschrijving en documentatie van de collectie. Dat kan leiden tot uitwisseling van wetenschappelijke inzichten met collega-instellingen en universiteiten en tot publikaties.

Wetenschappelijk onderzoek zal er bij voorkeur toe moeten leiden dat in de vaste presentatie of in tentoonstellingen objecten worden getoond in een verantwoorde context. Onderzoek kan een nieuwe betekenis geven aan objecten of collecties en daardoor leiden tot verhoging van de kwaliteit van de informatie aan het publiek.

Hoewel er tussen musea natuurlijk onderling accentverschillen zijn – sommige musea zijn van oudsher nauw aan universiteiten gelieerd – zal de wetenschappelijke functie dus in het algemeen ten dienste staan van de kwaliteit van het collectiebeleid. Gezien die duidelijke afgrenzing acht ik het raadzaam dat musea en universiteiten nauw met elkaar samenwerken. Musea kunnen leunen op die specifieke specialismen die zij – gezien hun noodzakelijk meer generalistische inslag – niet in huis hebben. Universiteiten kunnen profiteren van de grote deskundigheid binnen de musea op het terrein van de materiële cultuur. De contacten

tussen museum en universiteit nemen de laatste jaren toe. Steeds meer jonge academici doen d.m.v. stages ervaring op in musea. Ik acht deze contacten voor de kwaliteit van het museale bedrijf van wezenlijk belang.

Aparte aandacht verdient in dit kader de museumbibliotheek. Veel museumbibliotheken zijn toonaangevend in hun sector, zoals bijvoorbeeld de muziekbibliotheek van het Haags Gemeentemuseum.

Ik vind het van belang dat tussen musea en universiteiten goede afstemming plaatsvindt en afspraken worden gemaakt over zwaartepunten in het bibliotheekbeleid. Dit kan voorkomen dat museumbibliotheken – gezien hun doelstelling en collectie – te zeer worden belast.

Cultuurbescherming

Als onderdeel van het beleid t.a.v. het materiële cultuurbehoud heeft het Ministerie van WVC een coördinerende taak t.a.v. de bescherming van roerende en onroerende cultuurobjecten tegen rampen en oorlogsgeweld. Deze materiële bescherming is in eerste instantie gericht op de consequenties van mogelijke calamiteiten in vredetijd.

5. DE OP HET PUBLIEK GERICHTE FUNCTIE VAN DE MUSEA

Het is in onze tijd van musea die met grote tentoonstellingen een veelkoppig publiek trekken, bijna onvoorstelbaar dat honderd jaar geleden het museum er vooral was voor de ingewijden en niet voor de geïnteresseerde leek. Bezoek door het grote publiek aan musea werd door directeurs en conservatoren in die tijd eerder ontmoedigd dan aangemoedigd – het museum was in zichzelf gekeerd. De nadruk lag op het verzamelen als voornaamste museale functie; de mening dat een voorwerp pas tot leven komt als het ook door velen en op vele manieren wordt gezien, was geen gemeengoed. Op dit ogenblik doet zich een ontwikkeling in tegengestelde richting voor. De gedachte dat een voorwerp eigenlijk niet bestaat of geen bestaansrecht heeft als het niet met een zekere regelmaat wordt bekeken, is geen uitzondering in moderne beschouwingen over cultuur. Deze visie vindt haar uitdrukking in de nadruk waarmee musea tegenwoordig het publiek uitnodigen toch vooral te komen kijken. Dat daarbij ook overwegingen van geldelijke aard en politieke aard (hoe meer bezoekers, hoe groter de mogelijkheid door het bevoegd gezag voorstellen gehonoreerd te zien) een rol spelen, doet daar weinig aan af. Zaak is dat de toenadering tussen museum en publiek tegenwoordig als hoogst gewenst wordt gezien waar dat vroeger niet het geval was.

Vanuit een heel ander perspectief wordt soms met zorg naar de groeiende bezoekerscijfers gekeken. Die zorg komt voort uit de vrees dat musea massale instellingen voor snelle culturele consumptie worden: pretparken. Vanuit weer een andere visie wordt de huidige populariteit van musea juist met een ander beeld dan dat van pretparken verklaard: musea zouden als tempels van kunst en cultuur in de behoefte aan een soort van kerkgang voorzien. In beide gevallen zou bij de bezoeker sprake zijn van «oneigenlijke motieven». Deze kritiek gaat ervan uit dat er tegenover «oneigenlijke motieven» ook «eigenlijke motieven» bestaan die van hogere waarde zijn dan aan de ene kant de behoefte aan vermaak en afleiding en aan de andere kant dieper gaan dan zomaar de behoefte aan stilte en bezinning.

Mijn uitgangspunt is, dat het cultuurbehoud – het verzamelen en bewaren van het cultureel erfgoed – zijn legitimatie vindt in de functie die het vervult voor de samenleving.

Cultuuroverdracht is het element dat musea in hun publieksfunctie uittilt boven de markt van vrijetijdsbesteding en amusement en dat de zorg van de overheid rechtvaardigt, zelfs noodzakelijk maakt. Musea staan in die taak niet alleen. Het onderwijs, het vormingswerk, de instituten voor educatie en kunstzinnige vorming, hebben alle evenzeer een cultuuroverdragende functie. De functie van de musea is echter wel een bijzondere. Het cultureel erfgoed is immers een collectief bezit van grote waarde en zeggingskracht. De drempels om daarvan kennis te kunnen nemen moeten daarom zo laag mogelijk zijn. Een museum heeft niet alleen de taak een collectie zo goed mogelijk te beheren, maar ook de maatschappelijke plicht ervoor te zorgen dat de drempels van zijn instelling niet te hoog zijn. De plicht om te trachten ook andere dan de bestaande publieksgroepen te bereiken, misschien met andere middelen dan tot nu toe werden gebruikt. De plicht om een collectie te presenteren op zo'n manier dat er uit bezoek rendement kan worden gehaald door publieksgroeperingen met uiteenlopende achtergronden en kennisniveaus.

Het gaat mij daarbij niet om de jacht op hoge aantallen bezoekers. Cultuurbeleid zonder respect voor en dus ondersteuning van zeer kwetsbare, zeldzame en wellicht ook zeldzaam bezochte collecties, manifestaties en tentoonstellingen zou zijn doel voorbij schieten. Het genereren van cultuur gebeurt juist vanuit de creativiteit die het unieke en het kwetsbare kan oproepen. Het genereren van cultuur is meer dan het simpelweg doorgeven van beelden «wie es gewesen ist». Het is een voortdurend scheppen van nieuwe beelden die samen de continuïteit van onze beschavingsgeschiedenis uitmaken. Om die beelden in beweging te houden is een bewaren en bestuderen en tentoonstellen van wat wij als kwetsbare topkwaliteit ervaren, een noodzaak.

Drempels voor museumbezoek

De publieke belangstelling voor de musea is de afgelopen decennia sterk toegenomen.

Dat het museumbezoek toeneemt betekent dat de musea in Nederland in toenemende mate een maatschappelijke functie vervullen en dat het draagvlak ervoor zich verbreedt.

Maar de cijfers over het gestegen museumbezoek lokten ook discussie uit. Er is op gewezen dat nog steeds grote delen van de bevolking de weg naar het museum niet gevonden hebben. Er is nog steeds te weinig sprake van sociale verbreding van het museumbezoek. Musea worden over het algemeen bezocht door mensen met een hoger opleidingsniveau dan gemiddeld. Dat geldt eigenlijk voor alle museale sectoren, hoewel onderzoek uitwijst dat musea als het Zuiderzeemuseum en het Nederlands Openlucht Museum die iets tonen dat dicht bij het leven van alledag van onze ouders en voorouders staat en zorg besteden aan een educatieve begeleiding, een publiek trekken dat een meer representatief beeld geeft van de Nederlandse samenleving dan de overige musea. Omgekeerd zijn er aanwijzingen dat vooral hedendaagse kunstmusea juist de hoger opgeleiden trekken.

De Nederlandse musea hebben de afgelopen 25 jaar een grote kennis en ervaring opgebouwd in het publieksgericht werken. De jaren '70 vormden de hoogconjunctuur voor de educatie en vele binnen en buiten de musea waren ervan overtuigd dat de beste mogelijkheden voor een sociale cultuurspreiding lagen in een intensieve educatieve begeleiding.

Dat geloof heeft sinds de jaren '70 sterk aan kracht ingeboet. In het algemeen gaat men er tegenwoordig vanuit, dat de voornaamste obstakels bij museumbezoek worden gevormd door informatie- en statusdrempels. Informatiedrempels worden – zo blijkt uit onderzoek¹⁸ – vooral bepaald door opleiding; het educatief aanbod van een museum draagt weliswaar bij aan de kwaliteit van het bezoek doch is niet of nauwelijks in staat gebleken nieuwe groepen (bijvoorbeeld die lager opgeleiden) het museum in te lokken. Anderzijds houdt het imago dat bij veel mensen nog t.a.v. musea leeft – een imago van deftig, moeilijk en saai – vooral de lager opgeleiden van een bezoek af. Die meer realistische benadering m.b.t. de mogelijkheden van musea om de samenstelling van het publiek te beïnvloeden, wordt in de jaren '80 weerspiegeld in een meer zakelijke benadering van het publiek, en in de opkomst – naast de educatieve functie – van public relations, marketing en de reclame.

Desondanks meen ik dat er wel degelijk mogelijkheden zijn om nieuwe publieksgroepen te bereiken zonder dat ik die wil overschatten. De belangrijkste hebben betrekking op datgene wat musea te bieden hebben: de inhoud van hun produkt. Ik kom daarop terug. Voor een ander deel hebben zij te maken met een mijns inziens fundamentele kwestie. Ik doel op het functioneren van het museum als maatschappelijk instituut.

Een museum heeft een culturele functie. De kracht van de eigen collectie en de eigen doelstelling moeten het fundament zijn van waaruit musea werken. Als cultuurinstututen hebben musea echter ook een bredere functie, die over de grenzen van het cultuurinstituut heengaat, een functie die raakvlakken heeft met andere maatschappelijke activiteiten.

De wisselwerking met de maatschappij is mijns inziens een voorwaarde voor een goed functioneren. Vermeden moet worden dat men vervalt in het isolement van de ivoren toren. Het kontaktenetwerk van een museum zou dan ook breder moeten zijn dan alleen met collega-instellingen. Veel musea werken al samen met culturele instellingen en met het onderwijs. Die kontakten zijn belangrijk en zouden geïntensiveerd moeten worden. Maar er zijn meer mogelijkheden. De organisatiegraad van maatschappelijke groeperingen in Nederland is heel hoog. Zo zijn er bijvoorbeeld een groot aantal vrouwen vakverenigingen, organisaties voor milieu, voor minderheden, voor amateuristische kunstbeoefening.

Musea zouden zich, met in achtneming van hun geëigende publiek, meer ook in dit soort verbanden kunnen presenteren. Musea zullen daarvoor buiten hun muren moeten willen treden, ook bijvoorbeeld door hun gezicht te laten zien op beurzen, manifestaties, uitmarkten, festivals. Het maatschappelijke draagvlak van de musea zal daardoor worden versterkt, en de drempels voor bezoek kunnen er lager door worden.

Het bereiken van het publiek

Het is evident dat niet alle Nederlanders in gelijke mate gebruik maken van het museale aanbod en het aanbod zal niet voor een ieder even aantrekkelijk zijn. Ieder museum heeft zo zijn eigen potentiële publiek.

Musea met een relatief «eenvoudig» aanbod – zoals veel cultuurhistorische musea – moeten geacht worden in staat te zijn een breed publiek aan te trekken. Musea met een zeer gespecialiseerde collectie zullen in het algemeen geen massapubliek trekken.

De uitdaging voor elk museum ligt erin zijn potentiële publiek ook

¹⁸ H. Ganzeboom en F. Haanstra «Museum en Publiek», Rijswijk 1989

werkelijk over de drempel te trekken en het een kwalitatief goed produkt te kunnen aanbieden, dat aansluit bij de belangstelling en het kennisniveau van dat publiek.

Mijn ambities ten aanzien van het publieksbeleid beperken zich dus zeker niet tot het bezoek aan musea in kwantitatieve termen. Juist ook de samenstelling van het publiek heeft mijn belangstelling. Het mag duidelijk zijn dat mijn specifieke aandacht daarbij is gericht op het bevorderen van de participatie van die groepen die vanuit kansarme posities weinig of niet deelnemen aan deze sector van het maatschappelijk leven. Het deelnemen aan de cultuur door deze groepen kan hun maatschappelijke integratie bevorderen. Ik wil daarbij de allochtonen in Nederland met name noemen. Tenslotte is ook de kwaliteit van het museumbezoek belangrijk: in hoeverre bezoekers iets van hun bezoek «meenemen» en hun waardering van het bezoek.

In mijn beleid ten aanzien van presentatie van museale collecties en publieksdeelname zal ik over de vele motieven die bij museumbezoek een rol spelen, geen uitspraak doen. De kwaliteit van het museale aanbod, de toegankelijkheid van het getoonde en de bevordering van de publieksdeelname zijn de normen aan de hand waarvan ik mijn beleid wil bepalen.

Doelstellingen en instrumenten

Bij mijn publieksbeleid staat mij het volgende voor ogen. In de eerste plaats trek ik extra middelen uit om de toegankelijkheid en de attractiviteit van museale collecties voor het publiek te vergroten. Ik verwijs naar mijn brief aan de Tweede Kamer inzake de besteding van de 40 miljoen, waar ik voor de produktvernieuwing extra gelden ter beschikking stel. Daarnaast wil ik de bewustwording voor vragen omtrent participatie bij de Nederlandse musea bevorderen. Ik verwacht dat de museumdirecties in beleidsplannen of subsidieverzoeken voor publieksgerichte projecten hun voornemens t.a.v. het publieksbeleid ontvouwen. Ik stel mij voor dat zij daarbij zullen uiteenzetten wie hun doelgroep en zijn, hoe de kwaliteit van het museumbezoek voor de doelgroep en kan worden verhoogd en hoe mogelijkst hun publiek uitgebreid kan worden. Bij de beheerders van rijkscollecties wil ik het publieksbeleid tot verplicht onderdeel van het beleidsplan maken.

Ik zal bij mijn museumbeleid – en de daaruit voortvloeiende toedeling van middelen – meer dan voorheen rekening houden met de wijze waarop musea erin slagen hun doelgroepen te bereiken.

Ik verwacht dat musea met alle middelen die hen daarbij ter beschikking staan hun publieksbereik – binnen de grenzen van hun doelgroep – trachten te verbreden en de kwaliteit van het aanbod te verhogen.

De educatieve functie is daarbij vooral gericht op de verhoging van de kwaliteit van de presentatie van de collectie. Extern gerichte instrumenten als public relations en reclame hebben vooral tot doel het publieksbeleid te ondersteunen door te trachten die doelgroepen die het museum wil bereiken op de hoogte te stellen van wat er in het museum zoal te zien en te beleven is.

Bij het publieksbeleid is een actieve en creatieve benadering van het publiek noodzakelijk. De activiteiten die de musea daartoe al ondernemen – en veelal met succes – kunnen worden uitgebreid en versterkt. Het is van belang steeds nieuwe wegen te zoeken om binnen de poten-

tiële doelgroep nieuwe groepen aan te boren, bijvoorbeeld door voor de publiciteit gebruik te maken van minder geijkte kanalen en methoden, door het organiseren van activiteiten voor specifieke publieksgroepen, en door een hechte samenwerking met de toeristische sector. Ook valt te denken aan het organiseren van activiteiten binnen de muren van het museum die aansluiting hebben op de doelstelling van het museum maar niet strikt museaal zijn, zoals het organiseren van lezingen, cursussen op een muziekkuitvoering. Ook zulke activiteiten kunnen andere dan de gebruikelijke publieksgroepen binnenhalen. Het is niet gezegd dat die ook museumbezoekers zullen worden. Maar omdat ze er eens geweest zijn is de drempel wel iets lager geworden.

Steeds zal het museale aanbod zo boeiend moeten zijn dat ook het bestaande publiek blijft komen. Dat betekent een stelselmatige aandacht voor de kwaliteit van presentaties en een periodieke herijking van de kwaliteit van het aanbod, zowel wat betreft de vaste opstelling als wat betreft de educatieve begeleiding en de aanvullende informatie die het museum biedt.

Ik wil bij mijn publieksbeleid uitdrukkelijk onderscheid maken tussen vaste presentaties en tijdelijke tentoonstellingen.

De vaste opstelling van een museum dient naar mijn mening toegankelijk te zijn voor een zo breed mogelijk deel van de doelgroep van het museum. Dat heeft uiteraard consequenties voor de keuze van presentatietechnieken en voor de niveaus waarop informatie wordt aangeboden.

Tentoonstellingen bieden de mogelijkheid meer in die doelgroep te differentiëren, van tentoonstellingen voor een meer specialistisch geïnteresseerd publiek tot tentoonstellingen voor groepen die anders dat museum nooit of nauwelijks bezoeken. Tentoonstellingen bijvoorbeeld die aansluiten op maatschappelijk actuele thema's, zoals de tentoonstelling over homosexualiteit in Nederland in het Amsterdams Historisch Museum of Wit over Zwart in het Tropenmuseum, kunnen in dat kader heel doeltreffend zijn.

Eén aspect kwam nog niet aan de orde, de collectieve propaganda van de Nederlandse musea. De Stichting Museumjaarkaart (MJK) heeft daarin een centrale positie toebedeeld gekregen. Ik zie in een goede collectieve propaganda een belangrijke mogelijkheid om iets aan het imago van de musea te veranderen. De MJK heeft in sterke mate bijgedragen aan de groei van het museumbezoek, vooral aan de groei van het zogenaamde herhaalbezoek. Ik acht het een goede zaak dat zoveel mogelijk musea door aansluiting bij de MJK het voor dat in principe geïnteresseerde publiek aantrekkelijk maken eens wat vaker naar het museum te gaan.

Criteria voor subsidie

De publieksfunctie van het museum vormt een kerntaak van het museum. Vanuit mijn verantwoordelijkheid als eigenaar¹⁹ van een aantal rijkscollecties maak ik het de rijksmusea, die rijkscollecties in beheer hebben, mogelijk deze collecties toegankelijk te maken en te tonen. Ik reken dat tot de basisfinanciering die voortvloeit uit het eigendom van de rijkscollecties. Evenzo financieren provincies en gemeenten de publieksfuncties van de musea die onder hun verantwoordelijkheid vallen.

Vanuit mijn betrokkenheid bij de kwaliteit van het museale bestel wil ik projecten bij musea die het publieksbereik optimaliseren graag steunen. Hoewel ik hiervoor vooralsnog in beperkte mate gelden binnen mijn begroting kan vrijmaken, komen nieuwe initiatieven en experimenten met betrekking tot publieksgerichte activiteiten die een landelijke voorbeeld-

¹⁹ Formeel is de Minister van Cultuur beheerder van deze collecties namens de Staat.

functie kunnen vervullen (tentoonstellingsprojecten, educatie, bewegwijzering, etc.) voor dergelijke steun in aanmerking. Projecten waarbij wordt samengewerkt met het onderwijs en/of organisaties voor educatie, scholing en vorming zullen prioriteit krijgen bij toekenning van subsidies. Dat het mij bij mijn publieksbeleid eerder gaat om de kwaliteit van het museale aanbod en om een doeltreffende begeleiding dan om een jacht op hoge aantallen bezoekers moge uit mijn overwegingen aan het begin van dit hoofdstuk duidelijk zijn.

Ik wil dit nog eens extra benadrukken door te stellen dat evenementen die niets te maken hebben met de vaste collectie van het museum weliswaar hoge aantallen bezoekers kunnen trekken, maar daarom nog niet het bewijs leveren dat het publieksbeleid geslaagd is.

Een effectief museaal publieksbeleid is gebaat bij continuïteit; ook op dat aspect zullen beleidsplannen en subsidie-aanvragen worden getoetst.

6. INTERNATIONAAL BELEID

Context

Hoewel musea primair verankerd zijn in de nationale cultuur, opereren de meeste musea ook sterk internationaal. Een actief internationaal beleid ten aanzien van het collectieverkeer, tentoonstellingen, wetenschap en promotie is essentieel voor een goede taakuitoefening van de Nederlandse musea en museale instellingen. Ik heb de indruk dat de Nederlandse musea er in internationaal opzicht allerminst slecht voorstaan. Ons land herbergt een groot aantal collecties van – ook in internationaal opzicht – zeer hoge kwaliteit. Dat maakt ons tot een interessante partner voor internationale bruiklenen, tentoonstellingen e.d. Ook op wetenschappelijk gebied hebben veel musea waardevolle internationale contacten.

Doelstellingen

Een actief internationaal museumbeleid moet er aan bijdragen dat de positie van de Nederlandse museale instellingen als geheel binnen de politieke, economische en culturele verhoudingen van het nieuwe Europa wordt versterkt.

Het wegvallen van de Europese binnengrenzen na 1992 biedt de beheerders van het Nederlands cultureel erfgoed de kans zich in internationaal verband te presenteren, hun kwaliteit te meten en zich inhoudelijk te verrijken. Met mijn beleid wil ik in woord en daad duidelijk maken dat ik het van het grootste belang vind dat deze kansen worden benut.

Mijn internationaal beleid stelt zich echter niet alleen doelen buiten de landsgrenzen, maar ook daarbinnen. Door het bevorderen van internationale contacten in de vorm van uitwisselingen en samenwerkingsverbanden verwacht ik de kwaliteit van de museale taakuitoefening in eigen land te kunnen vergroten. Tot museale taakuitoefening behoort in dit verband niet alleen de organisatie van tentoonstellingen, maar ook het verrichten van wetenschappelijk onderzoek in relatie tot de collectie, conserveren en restaureren, collectieregistratie en -automatisering en alle andere functies die tot het museale takenpakket behoren.

Een netwerk van gerichte internationale contacten geeft de museale instellingen, waartoe niet alleen de musea behoren, maar ook de ondersteunende instellingen, de Rijksdienst Beeldende Kunst, de Opleiding Restauratoren, het Centraal Laboratorium en het Rijksbureau voor Kunst-historische Documentatie, de kans kennis te nemen van en zich desge-

wenst inhoudelijk te voeden met kennis, kunde en visies die afkomstig zijn van buiten het «eigen» nationale circuit.

Een stimuleringsbeleid

Hiervoor constateerde ik al dat er op het niveau van de museale instellingen al een netwerk van internationale contacten wordt onderhouden. Om deze reden richt mijn beleid zich in het bijzonder op internationale activiteiten die de mogelijkheden en het belang van de individuele instellingen overstijgen. Het internationaal beleid van het rijk met betrekking tot de museale instellingen zal voorwaardenscheppend, stimulerend en aanvullend van karakter zijn.

Behalve activiteiten die voortvloeien uit bilaterale culturele verdragen, worden ook in het kader van de reguliere financiering van de rijksmusea activiteiten op internationaal gebied mogelijk gemaakt. Mijn beleid is er in het bijzonder op gericht samenwerking tussen Nederlandse museale instellingen in hun internationale activiteiten te bevorderen door middel van het verlenen van projektsubsidies. Ik zal hiervoor gelden op mijn begroting 1991 en 1992 vrijmaken (0,5 miljoen). Dit is een nieuwe post in het kader van het incidenteel subsidiebeleid, welke bestemd is voor zowel rijks- als niet-rijksmusea. Deze gelden zullen bijvoorbeeld worden besteed aan het bevorderen van deelname door Nederlandse musea aan internationale beurzen, congressen/workshops, aan het (mede)financieren van stages en aan het (mede)financieren van presentatie van Nederlandse (deel)-collecties in buitenlandse musea. Mijn keuze voor het bevorderen van samenwerking vloeit voort uit de constatering dat er op het niveau van de individuele instellingen reeds een naar tevredenheid functionerend netwerk bestaat, en dat de overheid zich daar dus niet in hoeft te mengen. Ik verwacht dat de bundeling van de Nederlandse museale krachten de positie van de Nederlandse museale cultuur in internationaal verband zal versterken. Deze bundeling van krachten kan zowel van toepassing zijn op het internationale ruil-, bruikleen- en collectieverkeer als op de uitwisseling van kennis en kunde.

Ik zal mijn voornemen om een subsidiepost internationaal beleid op te nemen op korte termijn nader uitwerken.

Het gebruik van de subsidiemogelijkheden zal voor het verschijnen van het Plan voor het Cultuurbeheer in 1992 geëvalueerd worden. Daarbij zal ook de coördinatie van het internationaal beleid aan de orde komen. Vooral nog zal zowel de subsidieverstrekking als de verdere coördinatie op mijn ministerie plaatsvinden.

Van de deskundigheid in het veld zal intensief gebruik gemaakt worden. In het bijzonder wijs ik in dit verband op de Rijksdienst Beeldende Kunst, die een ondersteunende functie vervult t.a.v. alle museale instellingen, ook op het terrein van het internationaal beleid.

Naast de bilaterale contacten zijn ook de multilaterale contacten van belang. Belangen die het niveau van individuele landen worden bij uitstek behartigd in de verschillende internationale, multilaterale gremia zoals Unesco, waaronder ICOM en ICROM, en Raad van Europa.

Nederlandse deelname hieraan is van belang omdat hier discussies worden gevoerd over de museale beleidsontwikkeling in brede zin en er tevens wordt gewerkt aan het verbeteren van de voorwaarden voor een goed functioneren van het internationale museale veld, waar ook Nederland veelal bij gebaat zal zijn.

De Nederlandse participatie in deze fora zal worden gecontinueerd en waar dit mogelijk en wenselijk is, worden versterkt.

7. SAMENVATTING EN CONCRETISERING

In dit laatste hoofdstuk wil ik de voornaamste accenten en prioriteiten van mijn beleid nogmaals kort aangeven, en waar mogelijk concretiseren.

De financiële vertaling wordt aan het slot van het hoofdstuk in tabellen aangegeven.

Algemeen

– Centraal in mijn beleid staat het handhaven en verbeteren van de kwaliteit van de museale functies: collectievorming, collectiebehoud en beheer en presentatie. Een evenwichtige vervulling van deze museale functies is voor het goed functioneren van een museum essentieel.

– Gezien de ernstige achterstanden bij het behoud en beheer geef ik aan deze functie prioriteit. Voor het bestrijden van de achterstanden zijn aanzienlijke extra middelen ter beschikking gesteld (zie mijn «40 miljoen-brief»).

– Ik acht selectie een sleutelbegrip in het omgaan met museale collecties.

– Aan de publieksparticipatie hecht ik grote waarde. Cultuuroverdracht is een kerntaak van het museum. Ik stel extra middelen ter beschikking ter verbetering van de toegankelijkheid van museale collecties voor het publiek (produktvernieuwing).

– Ik zal mijn beleid alleen niet meer richten op de rijksmusea maar ook op het museaal bestel als geheel.

Dit betekent dat mijn referentiekader zal worden gevormd door dat bestel, en bijvoorbeeld waar het gaat om aankopen door de totaliteit van de museale collecties in Nederland.

– Mijn specifieke verantwoordelijkheid voor de rijkscollecties betekent dat de beheerders van deze collecties in staat zullen worden gesteld de museale functies op een adequaat niveau uit te oefenen.

– Mijn generale verantwoordelijkheid richt zich op alle musea en wordt vertaald in een voorwaardenscheppend beleid dat het gehele veld ten goede komt en een stimuleringsbeleid dat zich richt op de kwaliteit van de museale functies. Ik zal mijn middelen voor het bestel hiertoe verruimen tot een niveau dat in 1992 verviervoudigd is t.o.v. 1989.

– Ik ben van mening dat de rijksoverheid zich dient bezig te houden met hoofdlijnen van beleid. Beleidsuitvoering en beheer dienen te worden overgelaten aan zelfstandige instellingen. Ik heb het onderzoek naar de mogelijkheden tot verzelfstandiging voortgezet en zal de Tweede Kamer hierover nog dit jaar in een afzonderlijke brief informeren.

Ten behoeve van de kwaliteit van het gehele museale veld

Ik hecht hoge prioriteit aan de

– dienstverlening van de ondersteunende instellingen: het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Rijksdienst Beeldende Kunst (RBK) en Centraal Laboratorium (CL) (documentatie, advies, bemiddeling, professionalisering). Ik wil deze instellingen bovendien inzetten ter ondersteuning van door mij aangegeven beleidsprioriteiten: zoals het ontwikkelen van normen op het terrein van het materiële beheer en behoud ter preventie van vervalproblemen, het opstellen van zogenaamde «Vuistregels» door het CL, zoals deze al werden ontwikkeld voor textiel en papier, of zoals de dienstverlening bij collectieverkeer door de RBK;

– ondersteuning van de Nederlandse Museum Vereniging (NMV) en van projecten die gericht zijn op kwaliteitsverbetering en professionalisering van het gehele bestel. Naast de NMV speelt ook het Landelijk

Contact van Museumconsulenten (LCM) hierin een belangrijke rol. Ik stel daarvoor extra middelen ter beschikking (opleidingen bijvoorbeeld op het terrein van museumbeheer en management, de initiatieven op het terrein van de accreditatie en de invoering van een gedragslijn voor museale beroepsethiek). Zijdelings zij vermeld de functie van de Reinwardt Academie die op HBO-niveau opleidt tot museale functies en wordt gefinancierd door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen;

- voorwaardenscheppende maatregelen gericht op het bevorderen van het collectieverkeer;
- de Opleiding Restauratoren die vakbekwame restauratoren aflevert voor de museale markt: ik zal de capaciteit van de Opleiding uitbreiden, ook wat betreft cursussen en bijscholingen in museumbeheer en -behoud voor zittende museummedewerkers (conservatoren, restauratoren, depotmedewerkers etc.);
- mijn incidentele subsidiebeleid; bij een aanpassing van deze regeling zullen de resultaten van het onderzoek dat het IVA onlangs heeft verricht naar het incidentele subsidiebeleid mede worden betrokken²⁰.

Collectiebeleid

Bij mijn collectiebeleid staat mij voor ogen:

- de kwaliteit van de museale collecties te bevorderen, zowel de collecties afzonderlijk als de totaliteit van het cultureel erfgoed, de collectie Nederland; collectieverkeer (ruil, bruikleen, schenking) tussen musea onderling vormt het belangrijkste instrument bij het versterken van de kwaliteit van de collectie(s);
- het opstellen van beschrijvingen van het **collectiebeleid** te bevorderen. Voor de beheerders van rijkscollectie zal ik deze tot verplicht onderdeel van het beleidsplan maken; bij de overige musea wordt de beschrijving van het collectiebeleid voorwaarde bij subsidies voor conservering of aankopen;
- **collectieverkeer** te stimuleren door de mogelijkheid tot opheffen van de verzekeringsplicht bij transporten te onderzoeken en door middel van de door de RBK beheerde rijkscollectie. **Vervreemding** zal slechts acceptabel zijn wanneer andere vormen van collectieverkeer niet mogelijk zijn. In geval van rijkscollecties zal vervreemding uiterst terughoudend worden toegepast. De Wet tot Behoud van Cultuurbezit is een belangrijk instrument en werkt normstellend naar overheden;
- de middelen voor **aankopen** voor het gehele museale veld te verruimen. Ik wil onderzoeken of deze kunnen worden ondergebracht in een fonds. Bij de aanbidding van de Cultuurnota en de sectorplannen in 1992 zal ik nagaan of ook de aankoopregeling moderne kunst hiermee in relatie kan worden gebracht.

Behoud en Beheer

- elke museale collectie dient geregistreerd te zijn. **Registratie** is een elementaire beheerstaak. Ik heb extra middelen uitgetrokken om de achterstanden bij de rijkscollecties te bestrijden.
- **passieve conservering** is de meest effectieve vorm van preventie, en evenals registratie een elementaire beheerstaak. Voor de achterstanden op dit terrein bij de rijkscollecties zullen aanzienlijke investeringen nodig zijn.
- **actieve conservering** heeft prioriteit boven restauratie, omdat met conservering het behoud van objecten direct in het geding is.
- ik heb de middelen voor het bestrijden van achterstanden in behoud en beheer drastisch verhoogd, zowel voor de rijksmusea als voor de niet-rijkscollecties. Voor de rijksmusea betreft het meer dan een verdubbeling (f 7,5 miljoen in 1989/ f 16 miljoen in 1992). Voor de overige

²⁰ «Incident of instrument. Incidentele subsidies voor museale activiteiten». Eindrapport van een evaluatie-onderzoek in opdracht van de Minister van WVC; IVA, Katholieke Universiteit van Brabant, Tilburg 1990.

musea gaat het budget omhoog van f 0,7 in 1989 tot f 5,3 miljoen in 1992. In het Deltaplan voor het Cultuurbehoud zullen uitgangspunten, aanpak en besteding worden toegelicht.

– om de aandacht voor het behoud te stimuleren verwacht ik van de rijksinstellingen een meerjaren **werkprogramma** voor conservering en restauratie.

– ik geef hoge prioriteit aan beleid dat gericht is op **preventie en voorlichting** op het terrein van het cultuurbehoud.

Publieksbeleid

T.a.v. het publieksbeleid wil ik:

– een stelselmatige aandacht voor publieksbereik en kwaliteit van het museale aanbod bereiken door deze onderwerpen expliciet onderdeel te doen uitmaken van beleidsplannen (waar het gaat om rijksmusea) en projectplannen. Ik verwacht dat musea uiteenzetten welke doelgroepen zij wensen te bereiken en op welke manier zij dat denken te doen;

– op projectbasis ondersteuning geven aan museale presentaties/ tentoonstellingen en educatieve projecten die een landelijke voorbeeld-functie hebben. Permanente voorzieningen horen daar niet toe; zij worden geacht te horen tot de reguliere exploitatie van een museum. Mijn bijzondere aandacht genieten projecten die tot doel hebben de kwaliteit van de presentatie voor – te benoemen doelgroepen – te verbeteren en projecten die gericht zijn op het bereiken van nieuwe groepen, met name groepen die traditioneel niet tot het museumpubliek behoren. Er zal prioriteit worden gegeven aan projecten waarbij wordt samengewerkt met onderwijs en instellingen voor educatie, scholing en vorming;

– extra middelen ter beschikking stellen om de toegankelijkheid van de museale collecties voor het publiek te verbeteren (bijvoorbeeld d.m.v. catalogi of door restauratieprojecten).

Initiatieven ter bevordering van samenhang en kwaliteit van museale collecties

– ik ben bereid (samenwerkings)initiatieven te ondersteunen die gericht zijn op de verbetering van de samenhang en de kwaliteit van collecties en een landelijke reikwijdte hebben (zoals bijvoorbeeld het Nederlands Fotoarchief).

Internationaal beleid

– ik hecht belang aan een actief internationaal beleid. De RBK heeft daarin een ondersteunende functie: de internationale activiteiten van musea zal ik stimuleren door projectsubsidies te verlenen.

Tabel 1

bedragen x f 1 mln.

WVC-BIJDRAGE RIJKSMUSEA¹ EN RIJKSGESUBSIDIEERDE INSTELLINGEN²

	1989	1990	1991	1992
A. materieel budget	52,5	55,5	60,7	66,7
B. personeelsbudget	65,8	65,8	66,6	66,5
totaal	118,3	121,3	127,2	133,6

Tabel 1.A**Onderverdeling materieel budget rijksmuseum¹ en rijks gesubsidieerde instellingen²**

	1989	1990	1991	1992
- collectiebehoud en beheer	7,5	8,5	12	16
- produkt vernieuwing ³	-	2	3,7	5,7
- publiekstaken	9,8	9,8	9,8	9,8
- aankopen	3,3	3,3	3,3	3,3
- organisatiekosten	31,9	31,9	31,9	31,9
totaal	52,5	55,5	60,7	66,7

¹ inclusief ondersteunende rijksinstellingen: Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie, Rijksdienst Beeldende Kunst, Centraal Laboratorium en Opleiding Restauratoren

² betreft subsidies exploitatie niet-rijksmuseum, waarvoor een volledige rijkstaak is erkend

³ betreft produkt vernieuwende activiteiten gericht op de verbetering van de toegankelijkheid van collecties voor het publiek.

Tabel 2**WVC-BIJDRAGE AAN NIET-RIJKSMUSEA**

	1989	1990	1991	1992
- behoud en beheer	0,7	1,7	3,0	5,4
- publiekstaken, deskundigheidsbevordering, en bevordering samenhang en kwaliteit museale collecties	2,5	2,5	4,2	4,8
- aankopen ¹	-	-	1,5	3,0
- internationaal beleid ¹	-	-	0,5	0,5 ²
totaal	3,2	4,2	9,2	13,7

¹ deze gelden zijn in principe bestemd voor alle musea

² dit betreft gelden binnen mijn begroting voor bilaterale samenwerking

jaar	opengestelde musea		bezoeken totaal	per museum
	aantal			
			1 000	
1950	243		2 616	11
1951	254		2 871	11
1952	255		3 134	12
1953	280		3 526	13
1954	302		3 552	12
1955	304		3 769	12
1956	301		5 032	17
1957	296		4 237	14
1958	310		4 475	14
1959	315		4 523	14
1960	311		4 767	15
1961	309		5 024	16
1962	293		5 391	18
1963	302		5 277	17
1964	315		5 660	18
1965	323		6 206	19
1966	324		6 344	20
1967	327		6 863	21
1968	324		6 990	22
1969	339		7 656	23
1970	328		7 685	23
1971	333		8 477	25
1972	349		9 429	27
1973	326		10 463	32
1975	355		11 924	34
1976	350		12 188	35
1977	394		12 856	33
1978	411		12 884	31
1979	432		13 275	31
1980	485		14 540	30
1981	489		14 992	31
1982	500		14 566	29
1983	525		14 661	28
1984	539		15 959	30
1985	538		15 879	30
1986	572		17 699	31
1987	615		19 847	32
1988	630		20 300	32 (voorlopig cijfer)

Bronnen: Vijftientig jaren statistiek in tijdreeksen, CBS, 1984

Sociaal-cultureel kwartaalbericht 1987, nr. 1, CBS, 1987

Statistisch zakboek, CBS, 1988

¹ Uit: «Museum en Publiek», H. Ganzeboom en F. Haanstra, Rijswijk 1989

Voor het opstellen van een beschrijving van het collectiebeleid en een daarvan afgeleid behoudsprogramma is een indeling van collectievoorwerpen in verschillende categorieën van culturele waarde noodzakelijk. Een dergelijke indeling is tot nu toe gemaakt door enkele instellingen: de Rijksdienst Beeldende Kunst (in voorwerpen van Culturele Waarde en van Bijzondere Culturele Waarde), het Rijksmuseum Boerhaave ((1) vaste opstelling, 2) eerste reserve en 3) langdurig depotgoed)) en het Rijksmuseum Het Zuiderzeemuseum, waar schifting van de collectie plaatsvindt in voorwerpen die te maken hebben met de geschiedenis van het Zuiderzeegebied en voorwerpen die hier niet bij horen. Een indeling kan dus zowel worden gemaakt vanuit het oogpunt van presentatie, als vanuit kenmerken van collectie zelf. Veel musea zullen behoefte hebben aan andere criteria, wellicht ook met een verfijnder indeling.

Men kan zich afvragen of er wel eenduidige criteria kunnen worden opgesteld voor voorwerpen van kunst-, cultuurhistorisch of natuurhistorisch belang.

Vaak is immers het doel waarmee een verzameling wordt aangelegd al verschillend: verzamelen kan geschieden met het oog op presentatie, voor wetenschappelijk onderzoek of voor het aanleggen van een archief. Voorafgaand aan welke selectie dan ook moet de doelstelling van het museum worden geformuleerd. Alle voorwerpen in een museale verzameling die geregistreerd worden en die opgenomen worden in behoudsprogramma's behoren binnen de doelstelling van het museum te vallen. Daarbij moet bedacht worden dat zowel doelstelling als criteria mede bepaald worden door de kunst- en cultuurhistorische visie van 1990. Verzamelingen reflecteren daardoor vaak de gewijzigde museale opvattingen, waardoor oudere delen van een verzameling een eigen cultuurmonument binnen de collectie gaan vormen. Het is noodzakelijk ook deze historische lijn te onderkennen en op gezette tijden naar waarde te schatten.

In het algemeen kan men pas criteria gaan hanteren, als er kennis omtrent het object beschikbaar is. Op grond van verschillende criteria zouden aan een object verschillende statussen kunnen worden gegeven. Onderling moet dus aan de criteria een prioriteit worden toegekend – hier benoemd met categorie A, B of C. Het object valt bij de toetsing aan de criteria door een opeenvolging van «zeven». Indeling in een van deze drie categorieën veronderstelt ten allen tijde dat het object beantwoordt aan de doelstelling van het museum. Categorie D heeft een wezenlijk ander karakter. Het betreft hier veelal «requisieten», dus collectievoorwerpen en onderdelen die nimmer als museaal object geïventariseerd hadden mogen worden. In deze categorie kunnen ook objecten worden ondergebracht die niet in de doelstelling van het museum passen, maar wel een culturele waarde hebben.

Bij het formuleren van criteria kan onder andere worden gedacht aan:

Categorie A

Bij objecten of deelcollecties die behoren tot categorie A gaat het om voorwerpen die binnen de doelstelling van het museum en het geheel van het Nederlandse museale en verspreide cultuurbezit onvervangbaar en onmisbaar zijn. In het algemeen zullen dergelijke objecten te vinden zijn in de vaste opstelling.

1. Het object is een unicum, holotype, paratype of prototype: «ijkwaarde» (bijvoorbeeld een gedateerd en gesigneerd beeld van Jan van Steffenweerd). Wetenschappelijke beschrijvingen zijn op dit object gebaseerd; het is het exemplaar dat bij de beschrijving van een species

is gebruikt. Bij het hanteren van dit criterium moet men voor kunstvoorwerpen streng zijn met het gebruik van uniek dat immers in de kunsthistorische literatuur een weinig onderscheidend begrip is.

2. Het object toont een essentiële fase/omwenteling in het oeuvre van een kunstenaar, van een school of stijl of van een ontwikkeling in een wetenschap: «schakelwaarde». (bijvoorbeeld de Sphinx van Toorop, de microscoop van Van Leeuwenhoek, het slingeruurwerk van Huygens). Men kan hierbij denken aan het eerste werk waarin een kunstenaar een nieuwe richting inslaat, en aan kunstwerken waarvan de opdracht bekend is, zodat zij in tijd of ruimte geplaatst kunnen worden, alsmede aan kunstwerken met een nieuwe iconografie.

3. Het object legt een relatie met een bijzondere gebeurtenis in de geschiedenis, het is een duidelijke herinnering aan personen of gebeurtenissen die voor de Nederlandse of internationale geschiedenis van overtuigend belang zijn: «symboolwaarde». Een duidelijk voorbeeld hiervan is de verzameling Oranje portretten van de Stichting Oranje Nassau, of de kamer van St. Marten.

Bij dit laatste criterium kunnen uiterlijk en esthetische beleving van het object een volstrekt ondergeschikte rol spelen (De Hartog schotel).

Deze criteria komen overeen met de criteria zoals die gehanteerd worden bij de Wet tot Behoud van Cultuurbezit. Met een juiste beschrijving van categorie A omlijnt men dus de top van het Nederlandse cultuurbezit, voor zover dit afzonderlijke voorwerpen betreft die van nationaal belang worden geacht.

Het hanteren van deze criteria is eenvoudiger voor individuele voorwerpen dan voor deelcollecties. Binnen deelcollecties zullen zich immers regelmatig voorwerpen bevinden die individueel niet voldoen aan categorie A (zie ook hieronder bij 6).

Het kan zijn, dat de waarde van de deelcollectie als ensemble het predikaat A verdient, ondanks de aanwezigheid van voorwerpen uit de categorie B of zelfs C. De waarde van het ensemble overstijgt dan de waarde van de som der delen. Voorbeelden van deelcollecties die hieronder vallen zijn: de collectie Delfts blauw in het Rijksmuseum (schakelwaarde), de van Sieboldcollectie in het Rijksmuseum voor Volkenkunde (symboolwaarde), de Timor collectie in het Rijksmuseum voor Geologie en Mineralogie (ijkwaarde). Enkele voorbeelden buiten de rijksmusea zijn: de schilderijen van Frans Hals in het Frans Halsmuseum (schakelwaarde), de muziekinstrumenten in het Haags Gemeentemuseum, de insectencollectie «de Wever» in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht (ijkwaarde, vanwege de verscheidenheid aan typen).

In veel, wellicht de meeste gevallen, zal binnen de deelcollectie echter een onderscheid gemaakt kunnen worden tussen A, B, C en eventueel D, door middel van een procentuele indeling in categorieën.

Categorie B

4. Het object wordt dikwijls getoond in tijdelijke opstellingen: «presentatiewaarde». Hieronder vallen ook voorwerpen die wellicht niet een grote kunst- of cultuurhistorische of wetenschappelijke waarde hebben, maar wel een hoge «attractiewaarde». Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan The Busy Drone, een orgel in het Stedelijk Museum te Amsterdam, of het Doelo geraamte uit Delft.

5. De herkomst van het object is belangrijk/schept bepaalde verplichtingen: «genealogische waarde». Hieronder zullen bijvoorbeeld ook aankopen van eerdere directeuren kunnen vallen, die vaak vanuit een geheel andere visie zijn gedaan. Men denke bijvoorbeeld aan de koloniale

herkomst van het bezit van volkenkundige musea, of de Bleuland collectie te Utrecht.

6. Het object vormt een onderdeel van een ensemble, dat in zijn geheel of voor een belangrijk deel aan bepaalde criteria voldoet, waaraan het object sui generis niet zou voldoen: «ensemblewaarde»; bijvoorbeeld de regenten portretten in het Amsterdams Historisch Museum.

7. Het object is drager van belangrijke gegevens die niet in bovengenoemde criteria vervat zijn: «documentatiewaarde». Bij deelcollecties kan hier bijvoorbeeld gedacht worden aan topografische atlasen en aan archeologische collecties.

Voor verschillende soorten musea kan de zwaarte van bepaalde criteria uiteenlopen. Of moeten de criteria op andere wijze worden geïnterpreteerd en gehanteerd. Cultuurhistorische musea bevatten vaak ensembles met een hoge genealogische waarde terwijl ook presentatie-waarde daar een grote rol kan spelen.

Voor de natuurhistorische musea geldt dat het verificatie-criterium voor criterium 7, van groot belang is: men moet gepubliceerde informatie kunnen toetsen en verifiëren. Documentatiewaarde als zodanig speelt ook bij archeologische collecties een grote rol. Niettemin zal het criterium «documentatiewaarde» als zodanig in principe onvoldoende zijn om een object of deelcollectie in categorie B te plaatsen. Dan zal tenminste nog een criterium uit B op het object of de deelcollectie van toepassing moeten zijn.

Categorie C

Onder categorie C vallen voorwerpen die niet voldoen aan een van de criteria van categorie A of aan één of meerdere (in geval van B7) van categorie B. Voorwerpen die in categorie C worden geplaatst beantwoorden wel altijd aan de doelstelling van het museum. In het algemeen zullen deze voorwerpen onder goede omstandigheden van passieve conservering in statisch depot bewaard moeten worden.

Ze kunnen echter ook in bruikleen worden gegeven aan derden, of worden afgestoten (vervreemd, vernietigd).

In het laatste geval moet men zich afvragen in hoeverre documentatie (omschrijving, foto, beeldplaat) een voorwerp kan vervangen. Afstoting door verkoop brengt alleen belangrijke opbrengsten op bij bepaalde (kunst)voorwerpen.

Een oneigenlijk criterium voor de laagste categorie zou zijn, dat de restauratie onevenredig duur zou zijn (b.v. de vlaggencollecties). Deze voorwerpen zouden dan ook «in de mottenballen» moeten worden gelegd, maar *wel* tot categorie A of B blijven behoren.

Categorie D

Deze categorie bevat objecten die het beste als «rariteiten» of «requisieten» omschreven kunnen worden. Het gaat hier om voorwerpen die nimmer als museaal object geïnventariseerd hadden mogen worden omdat ze weinig tot geen culturele waarde vertegenwoordigen. Dergelijke voorwerpen kunnen soms een rol vervullen ter ondersteuning van de presentatie. Wanneer dat niet het geval is zou de collectie van deze voorwerpen geschoond moeten worden, (door vervreemding of vernietiging).

Daarnaast worden in categorie D voorwerpen of collecties ondergebracht, die niet passen binnen de doelstelling van het museum maar wel een (soms grote) culturele waarde hebben. Zij komen in aanmerking voor ruil, bruikleen of in laatste instantie vervreemding.

Rijkscommissie voor de Musea

Aan de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Rijswijk, 21 november 1989

Collectiebeleid; in bruikleengeving en vervreemding

In antwoord op bovengenoemde brief van uw ambtsvoorganger berichten wij u het volgende:

De aanbevelingen, gedaan in de bijlage bij het aan de Hoofddirecteur Cultuurbeheer gerichte advies van het Directeurenconvent Rijksmuseum nr. HD 88.2429 van 11 mei 1989 kunnen wij goeddeels onderschrijven.

Met het convent menen wij dat het instrument «bruikleen» het meest voor de hand ligt als het gaat om het optimaliseren van het gebruik van museumcollecties. Ten principale geven wij aan in bruikleen geving de voorkeur boven vervreemding. Dit laatste sluiten wij echter niet volstrekt uit. Wel mag ze slechts onder zeer strikte voorwaarden plaatsvinden; wij komen daarop nog terug.

Bruikleenverkeer kan met name worden versoepeld en versneld indien bij het uitlenen van voorwerpen door rijks- aan niet-rijksmuseum de eis tot verzekeren vervalt. Misschien is het mogelijk een dergelijke maatregel te treffen in samenhang met een uitbreiding van de in demnitsregeling. Vooral ten aanzien van dit aspect van het bruikleenverkeer menen zij, dat uw beleid zich over het gehele museumbestel dient uit te strekken. Dus onderschrijven wij gaarne hetgeen u op dit gebied al in uw nota Museumbeleid (pp's 15-16) verwoordde.

Intensivering van het bruikleenverkeer kan bewerkstelligen dat stukken, die thans om welke reden dan ook niet voor expositie in aanmerking komen, hun verborgen bestaan beëindigen doordat zij elders in passende context worden gepresenteerd. Het in de kelder houden van wat voor een collegamuseum een wezenlijke verrijking zou betekenen achten wij niet alleen een te betreuren verarming van het totale aanbod aan het publiek, maar ook een niet terechte onderwaardering van voorwerp en maker.

Bruiklenen mogen echter niet een zo langdurig karakter krijgen, dat de feitelijke eigendomssituatie in het vergeetboek raakt. In zulke gevallen verdient eigendomsoverdracht de voorkeur. Dan is tenminste duidelijk wie direct verantwoordelijk is voor het kwaliteitsbehoud van het betreffende voorwerp. Zo komen wij dus op het terrein van de vervreemding.

U hebt gelijk waar u stelt dat de problematiek van het vervreemden van museumvoorwerpen per museale sector en per verzamelperiode verschilt. Het meest geprononceerde onderscheid ligt voor ons tussen enerzijds kunstmusea en -collecties, anderzijds wetenschappelijke verzamelingen. De collecties van kunstmusea bestaan per definitie uit unica (uitzonderingsgevallen, zoals foto's, daargelaten). Voorwerpen in wetenschappelijke verzamelingen daarentegen zijn nogal eens in veelvoud vervaardigd of (bij natuurhistorische collecties) ontstaan. Bij zulke collecties is het onderling (en dan blijvend) uitwisselen van stukken zoals duplicaten, of zelfs het afstoten van overbodige of onvoldoende gedocumenteerde exemplaren, traditioneel gebruikelijk. Het onderzoek drijft in deze mede op een soepel hanteren van de eigendomsrechten. Wij zijn er sterke voorstanders van daarin geen verandering te brengen.

Anders ligt dit bij kunstverzamelingen. Daar achten wij vervreemding alleen in zeer uitzonderlijke gevallen acceptabel. Het kan immers zo zijn dat een bepaald werk ooit in het bezit van een museum is gekomen, maar werkelijk niet past in het verzamelgebied waarop dat museum zich toelegt en waarop het presenteert. Stuit in zo'n geval het in bruikleen geven ervan op reële bezwaren (zoals ook het Directeurenconvent denkbaar acht), dan kan vervreemding worden overwogen. Daaraan moeten dan wel stringente voorwaarden worden gesteld. Wij denken daarbij aan de volgende:

1 Vervreemding mag uitsluitend de verbetering van de samenstelling van de betreffende collecties ten doel hebben en moet dus een logisch uitvloeisel zijn van het verzamelgebied van de vervreemdende respectievelijk de verwervende instelling.

2 Vervreemding moet leiden tot het tonen van de betreffende voorwerpen in optimale context.

3 Vervreemding mag nooit het verruimen van het exploitatiebudget van de vervreemdende instelling ten doel hebben.

4 Te vervreemden voorwerpen moeten eerst aan de andere Nederlandse musea worden aangeboden en pas aan eventuele buitenlandse gegadigden wanneer er binnen ons land geen te vinden blijken te zijn. Ook bij vervreemding naar het buitenland dienen musea met voorrang voor verwerving in aanmerking te komen.

5 Voorwerpen van wezenlijk belang voor het Nederlandse cultuurbezit mogen in geen geval naar het buitenland worden vervreemd.

6 Iedere opbrengst uit een vervreemding moet in principe ten gunste komen van een verwerving.

7 Toetsing van deze criteria dient te geschieden door een daartoe in te stellen commissie van deskundigen, waaraan voornemens tot vervreemding vooraf dienen te worden voorgelegd.

Wat laatstbedoelde commissie betreft zien wij een parallel tussen de vervreemding van museumvoorwerpen en die van culturele voorwerpen in het algemeen. Ten aanzien van die laatste geeft de Wet tot behoud van cultuurbezit regels. De bij die wet behorende lijst wordt samengesteld op basis van adviezen van specifieke deskundigen. Voornemens tot vervreemding van museumvoorwerpen zouden naar onze mening aan een vergelijkbaar college moeten worden voorgelegd. Daarom sluiten wij ons gaarne aan bij de 7e aanbeveling van het Directeurenconvent. Preadviezen van deze beoordelingscommissie zouden aan ons kunnen worden voorgelegd. Het toetsen daarvan vraagt dan natuurlijk wel om het formuleren van criteria wil onze commissie u verantwoord kunnen adviseren.

Zoals u kunt vaststellen sporen onze bovengedane suggesties goeddeels met de overige aanbevelingen van het Directeurenconvent. Ze zijn dan ook niet geheel los daarvan geformuleerd. Bij de aanbevelingen van het convent plaatsen wij echter gaarne nog enkele kanttekeningen. In plaats van een compleet lange-termijnbeleidsplan (aanbeveling 1) kunnen wij ons ook een gedegen schets van het verzamel- en presentatiebeleid van de betreffende instelling voorstellen. Niet altijd zal immers een volledig beleidsplan beschikbaar zijn en dat is voor de gevallen, waarover het in deze gaat ook niet nodig. Verder zal het, zolang nog geen gegadigde is gevonden, moeilijk zijn een vervreemdingsvoorstel te doen vergezellen van een verwervingsvoorstel (aanbeveling 3). Aan die koppeling hechten wij ook niet zo sterk. Enerzijds zal ze zeker het beoordelen van voorgenomen transacties tegen de achtergrond van de voorwaarden «verbetering van de samenstelling der collecties» en «tonen in optimale context» vergemakkelijken. Anderzijds, echter, is ze te complicerend in gevallen waarin de commissie overwegende bezwaren tegen de vervreemding zou hebben omdat ze niet inziet waarom een

bepaald voorwerp in zijn huidige situatie misplaatst zou zijn. In zulke gevallen is een – dan negatief – advies niet alleen belemmerend voor de met vervreemdingsplannen rondlopende instelling, maar ook voor enerzijds de al bereid gebleken verwerper van het te vervreemden voorwerp, anderzijds de door het vervreemdende museum wellicht inmiddels al geëntameerde nieuwe verwerving.

Tenslotte merken wij nog op dat wij, kennis genomen hebbende van de ICOM Code of Professional Ethics, een zich hieraan conformeren door al onze musea zeer aanbevelenswaardig vinden. Dit zou wellicht door de Nederlandse Museumvereniging krachtig kunnen worden bevorderd.

Beseffend dat wij het gecompliceerde en zeker ook gevoelige onderwerp hiermee zeker nog niet uitputtend hebben behandeld, willen wij het hier toch vooralsnog bij laten: immers, in de museumwereld doen zich momenteel diverse ontwikkelingen voor.

Wij denken daarbij onder meer aan het verzelfstandigingsproces en de bezinning op het stellen van grenzen aan de groei van collecties. De uitkomsten hiervan kunnen ook de opvattingen over in bruikleen geving en vervreemding van museumvoorwerpen in een nieuw daglicht stellen. Daarop zal dan een andere bezinning nodig zijn. Derhalve pretendeert dit advies niet de definitieve mening van onze commissie te verwoorden. Wij willen echter niet nalaten u onze huidige mening te geven. Wij hebben u al langer op een antwoord op uw vragen laten wachten, dan onze aanvankelijke bedoeling was. Bij een nader uitwerken van deze materie zal er stellig nog voldoende gelegenheid zijn u nader van advies te dienen wanneer bovenbedoelde ontwikkelingen in duidelijk te beoordelen nieuwe situaties en opvattingen zijn uitgemond. Wij houden ons daarvoor gaarne beschikbaar.

De Rijkscommissie voor de musea,
De voorzitter,
N. H. van den Broek-Laman Trip

De secretaris,
H. Hoogenhout